

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

Katedra Pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Dominika Trojanová

KONCEPCE VÝUKY ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVY NA STŘEDNÍ PEDAGOGICKÉ ŠKOLE

**CONCEPT OF TEACHING ENVIRONMENTAL EDUCATION AT SECONDARY
SCHOOLS FOR TEACHING**

2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Valenta, CSc.

Mé poděkování patří doc. Josefu Valentovi za odborné vedení, ochotu a trpělivost, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval. Dále bych tímto chtěla poděkovat všem zainteresovaným účastníkům výzkumu za jejich otevřenost a ochotu podílet se na mé bakalářské práci.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 10. července 2017

.....

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o pojetí environmentální výchovy na střední pedagogické škole. Teoretická část definuje základní pojmy environmentální výchovy, uvádí důvody její existence a začlenění do výuky. Dále popisuje její cíle a způsoby, jak je na škole realizovaná. K tomuto účelu je cílem druhé části bakalářské práce zjistit, jaké metody používá učitel k realizaci environmentální výchovy na konkrétní střední pedagogické škole.

Klíčová slova

Environmentální výchova, pro-environmentální chování, výukové metody, integrace, projekt

Abstract

The bachelor thesis deals with concept of teaching environmental education at secondary schools for teaching. The theoretical part defines the basic concepts of environmental education, stated the reasons of its existence and its integration into education. Furthermore it describes its goals and means of its realization at the school. For this purpose, the goal of the second part of the thesis is to find out what methods are used by the teacher to implement environmental education at a concrete secondary school for teaching.

Key words

Envirnmental education, proenvironmental behaviour, Educationam methodos, integration, project

Obsah

Úvod.....	8
TEORETIKÁ ČÁST	9
1 Vztah člověka a přírody	9
2 Definování pojmů environmentální výchovy	10
2.1 Environmentální výchova	10
2.2 Pro-environmentální chování	13
3 Environmentální výchova a životní prostor	14
4 Formy uskutečňování environmentální výchovy	16
5 Rámcový vzdělávací program předškolní a mimoškolní pedagogiky	17
5.1 Cíle vzdělávání	18
5.2 Obsah vzdělávání	19
5.3 Průřezové téma Člověk a životní prostředí	20
5.3.1 Cíle průřezového tématu Člověk a životní prostředí	21
5.3.2 Obsah průřezového tématu Člověk a životní prostředí	22
5.3.3 Realizace průřezového tématu Člověk a životní prostředí	22
6 Metody environmentální výchovy	24
6.1 Klasifikace metod podle Maňáka	24
6.2 Klasifikace metod podle Činčery	25
PRAKTICKÁ ČÁST	28
1 Realizace environmentální výchovy na střední pedagogické škole	28
1.1 Cíl výzkumu	28
1.2 Metody výzkumu	28
1.3 Etické otázky výzkumu	29
2 Segment výzkumu – Analýza vyučovacích metod Biologie a ekologie	29
2.1 Cíl výzkumného šetření	29
2.2 Výzkumný vzorek	29
2.3 Metody výzkumu	30

2.4	Závěry výzkumu.....	30
3	Segment výzkumu – Pozorování projektu Ekohrátek.....	32
3.1	Cíl výzkumného šetření.....	33
3.2	Výzkumný vzorek	33
3.3	Metody výzkumu	33
3.4	Popis projektu Ekohrátky	33
3.5	Analýza žákovských aktivit	34
3.6	Závěr výzkumu.....	35
4	Segment výzkumu – obsahová analýza ŠVP	36
4.1	Cíl výzkumu	36
4.2	Výzkumný vzorek	36
4.3	Metody výzkumu	36
4.4	Závěry výzkumu.....	36
5	Segment výzkumu – Rozhovor s učiteli	39
5.1	Cíl výzkumného šetření.....	39
5.2	Výzkumný vzorek	39
5.3	Metody výzkumu	39
5.4	Závěry výzkumu.....	40
6	Závěr všech segmentů výzkumu.....	44
	Závěr	45
	Seznam použité literatury	46
	Seznam grafů	48
	Seznam tabulek	48
	Seznam příloh	49
	Příloha 1 Informovaný souhlas	50
	Příloha 2 Ukázka kódování ŠVP	51
	Příloha 3 Struktura rozhovoru.....	52
	Příloha 4 Ukázka kódování rozhovoru	53

Příloha 5 Ukázka kódování rozhovoru	54
Příloha 6 Ukázka zadání úkolu	55

Úvod

Bakalářská práce se zabývá konceptem environmentální výchovy na střední pedagogické škole. Průřezová témata, mezi která patří i environmentální výchova, by měly školy realizovat od akademického roku 2007/2008. O tom, jak se konkrétně průřezové téma mezi sítí předmětů uskutečňuje, mám jen mlhavou představu. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla osvětlit pojetí environmentální výchovy. Zaměření na střední pedagogickou školu jsem zvolila díky mému přesvědčení, že budoucí učitelé a učitelky mateřských škol by měli mít takové vědomosti, schopnosti a dovednosti, které jim umožní ve svém výchovném působení environmentální výchovu realizovat.

Cílem bakalářské práce je dát čtenáři takové informace, díky kterým bude schopen vytvořit si představu o pojetí environmentální výchovy na střední pedagogické škole. S vědomím tohoto cíle první kapitola závěrečné práce odpovídá na zdůvodnění existence environmentální výchovy. Proč je environmentální výchova důležitá a proč bychom se měli pro-environmentálně, tedy v souladu s přírodou, chovat.

Druhá kapitola vysvětluje různá pojetí pojmu environmentální výchovy a zmiňuje některé rozpory, se kterými se můžeme při snaze o pro-environmentální chování setkat.

Další kapitoly jsou nám přehledem uskutečňování environmentální výchovy. Velká část je věnována rámcovému vzdělávacímu programu (RVP) pro školní a mimoškolní pedagogiku. RVP je pro koncepci environmentální výchovy na střední pedagogické škole důležitým faktorem, protože nám definuje základní cíle, obsahy a způsoby její realizace.

Na tomto teoretickém základu se v praktické části práce budeme snažit nalézt odpověď na otázku: Jaké metody používají učitelé k realizaci environmentální výchovy na střední pedagogické škole?

TEORETIKÁ ČÁST

1 Vztah člověka a přírody

Vztah člověk – příroda se mění od dob existence člověka na Zemi, kde byl tento vztah realizován a prožíván jako přirozený způsob života a obživy. Takový sběrač se svou činností z přírody nijak nevyčleňoval. S postupem času nastal civilizační pokrok, který doprovázely činnosti jako obdělávání půdy, kácení lesů, zavlažování nebo chov dobytka. Pokrok způsobil určité změny v životním prostředí člověka, ale rovnováha přírodních sil tím nebyla ohrožena. Převrat nastává nástupem urbanizace a industrializace. Celosvětová strojová výroba v průmyslu i zemědělství, enormní těžba nerostného bohatství, energetika, doprava a komunikace tvoří základy současného životního stylu, se kterým se příroda vyrovnává jen těžko.¹

Zmíněný vztah k přírodě se měnil v závislosti na proměně člověka. Počáteční úplná závislost lovence, který cítil pokoru k přírodě, vystřídal pastevec a zemědělec se svou starostlivostí o přírodu. Postupem času se vztah člověka a přírody odcizuje vlivem pocitu nezávislosti na přírodě a ztrácí se tak u člověka schopnost cítit s přírodou a vůle chránit ji.²

Stejně tomu tak bylo i ve škole. Nejdříve se žáci učili o způsobech zlepšování zemědělství, pěstování ovoce a zeleniny, chovu včel. Později o kompenzaci škod, šlo o tzv. ekologické hospodářství. Postupem industrializace se všem začala příroda stále více vzdalovat. Do současnosti především média přinášejí informace o vymírajících druzích živočichů, rostlin a o ekologických katastrofách. Díky těmto informacím se někdy environmentální výchově říkalo pedagogika katastrof.³

Již jsme demonstrovali, že se náš vztah k přírodě v průběhu staletí měnil, ale nemůžeme se zříci vzájemné provázanosti. Tuto provázanost můžeme chápat na základě zjednodušeného systémového myšlení. Například bez mraků by nebylo deště, bez deště stromů, bez stromů papír a mohli bychom pokračovat dále.⁴

---

¹ Vývoj výchovných snah při utváření vztahu k přírodě a životnímu prostředí. *Ekologická dimenze výchovy a vzdělávání ve škole 21. století*. Brno: Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2005, 11 - 24. ISBN 80-210-3750-4.

² Tamtéž

³ Tamtéž

⁴ Hledání společného rámce environmentální výchovy. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007, 52 - 58. ISBN 978-80-7315-147-8.

Kvůli této provázanosti a ochraně přírody a potažmo nás samých vznikala určitá opatření na zachování jejich souladu. I dnes můžeme najít různé snahy o zlepšení, například v roce 2015 započal program OSN nazvaný SDGs (sustainable development goals).⁵ Program se skládá ze 17 cílů, kterých má být v průběhu příštích 15 let dosaženo. Mezi cíli například najdeme kvalitní vzdělávání, klimatická opatření nebo zdraví a kvalitní život. O zlepšení se má snažit vláda, občanské společnosti a lidi jako jsme my.

Další cestou, jak změnit lidský přístup k problematice, která nás se zřetelem k práci zajímá nejvíce, je vychovat nastávající generace s citem pro své okolí, a to jak v měřítku lokálním, tak globálním. Na základě požadavků na zachování udržitelného rozvoje a ochraně životního prostředí vzniklo v mateřských, základních a středních školách téma environmentální výchovy.⁶

2 Definování pojmů environmentální výchovy

2.1 Environmentální výchova

Pojem environmentální výchova se používá v různých souvislostech, má mnoho rozdělení a také významů. Příspět k tomuto zmatku mohla změna názvů environmentální výchovy v průběhu času. Užívali jsme označení jako „výchova k péči o životní prostředí“, později „ekologická výchova“ a od poloviny devadesátých let environmentální výchova.⁷ Ministerstvo životního prostředí v současnosti řadí environmentální výchovu pod pojem „environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO)“, kde vedle sebe můžeme vidět environmentální výchovu, interpretaci a komunikaci, jakožto různé oblasti EVVO.⁸

Uchopení problematiky nám znesnadňuje mnoho dalších pojmů, které jsou někdy zaměňovány, jindy ztotožňovány s pojmem environmentální výchova. Mluvíme o nich jako o směrech environmentální výchovy, které ji doprovázely v minulosti a některé doprovází dodnes. Mezi tyto směry doc. Činčera řadí například „ekologickou výchovu“.

---

⁵ *Sustainable development goals* [online]. United Nations [cit. 2017-01-02]. Dostupné z: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

⁶ Vývoj výchovných snah při utváření vztahu k přírodě a životnímu prostředí. *Ekologická dimenze výchovy a vzdělávání ve škole 21. století*. Brno: Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2005, 11 - 24. ISBN 80-210-3750-4.

⁷ Environmentální výchova a její cíle. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007, 12 - 16. ISBN 978-80-7315-147-8.

⁸ Cíle EVVO. *Environmentální výchova: efektivní strategie*. Praha: Agentura Koniklec, 2013, s. 15-17. ISBN 978-80-904141-1-2.

Ekologická výchova klade důraz na poznávání přírody zpravidla rozumovými prostředky. Radíme k ní mládežnické organizace jako Skaut či Woodcraft, později občanská sdružení jako Český svaz ochránců přírody nebo Hnutí Brontosaurus.

Dalším směrem je „globální výchova“, jejím cílem bylo propojit již známé oblasti jako je výchova k míru, environmentální a multikulturní výchova.

Environmentální výchovu bychom mohli zaměnit s „výchovou o zemi“, která se nechápe jako směr, ale spíše reformní proud. Je spojena s osobou profesora Steva van Matreho a jeho Ústavem pro výchovu o Zemi. Sám Matren tvrdí, že „lidé, kteří mají hlubší cit a pochopení pro planetu jsou moudřejší, zdravější a šťastnější.“⁹. Jeho výchova je založena na programu, odehrává se v přírodě a orientuje se na životní styl člověka.

Stejně jako výchova o zemi je „hlubinně ekologická výchova a cesta zpět ke kořenům“ spíše proudem než oblastí. Kombinuje v sobě filozofii, náboženství a hlubinnou psychologii. Jejím cílem je posílit naše soucítění se všemi živými bytostmi prostřednictvím dílen a prolomit tak odcizení člověka od přírody.

„Výchova k udržitelnosti a kritický přístup“ se liší od environmentální výchovy a oblastí tím, že byla nejdříve pojmem a později oficiální strategií řešení environmentálních problémů, a to pomocí rozvoje kompetencí k jednání.

Poslední oblastí je „výchova k ekogramotnosti“, která je spojena s činností Centra pro ekogramotnost v Barkley. Cílem je porozumět principům ekologie a realizovat je v každodenním životě.¹⁰

Výčet směrů je nám důkazem, jak nelehká je problematika environmentální výchovy. Stejně jako musíme být opatrní při užívání správných pojmů, tak bychom si měli dát pozor u definování environmentální výchovy. V literatuře najdeme různé definice lišící se přístupy autorů. Uvedeme si zde alespoň některé z nich.

Již zmíněné EVVO, které v sobě zahrnuje environmentální výchovu, komunikaci a interpretaci, definuje zákon o životním prostředí, podle kterého „*Výchova, osvěta a vzdělávání se provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem*

---

⁹ Van Matre, Steve: *Earth Education - a New Beginning*. 4. vydání. Greenville, USA. The Institute for Earth Education, 1999. ISBN 0-917011-02-3.

¹⁰ Směry environmentální výchovy. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007, 16 - 52. ISBN 978-80-7315-147-8.

trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.“¹¹

Podle doc. Činčery lze environmentální výchovu vysvětlit podle jednoduchého schématu:

PROSTŘEDKY – KOMPETENCE – CHOVÁNÍ – ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Podrobněji vysvětluje, že: „*Smyslem environmentální výchovy je pozitivní ovlivňování stavu životního prostředí. Životní prostředí ovlivňují lidé svojí činností, proto environmentální výchova chce rozvíjet takové chování, které je v daném kontextu odpovědné k životnímu prostředí. Lidé volí určité chování na základě rozhodování, do kterého kromě vnějších podmínek vstupují také jejich porozumění problematice, postoje, hodnoty či dovednosti – kompetence. Pro rozvíjení kompetencí pak jsou v environmentální výchově používány prostředky.*“¹²

Autorky Šebešová a Šimonová pojímají environmentální výchovu ve školním kontextu, jejich definici si proto také uvedeme: „*Environmentální výchovu nechápeme jako módní vlnu, ale jako důležitý prvek ve výchově žáka – budoucího občana, který si je vědom toho, že svým každodenním jednáním ovlivňuje stav životního prostředí, a zvažuje podle toho svá rozhodnutí.*“¹³

A nakonec zmíníme definici z rámcového vzdělávacího programu předškolní a mimoškolní pedagogiky, kterému se budeme více věnovat v praktické části práce. RVP definuje, že environmentální vzdělávání a výchova: „*poskytuje žákům znalosti a dovednosti potřebné pro pochopení principu udržitelnosti, podněcuje aktivní integrovaný přístup k realitě a ovlivňuje etické vztahy k prostředí. V souvislosti s jejich odborným vzděláváním poukazuje na vlivy pracovních činností na prostředí a zdraví a využívání moderní techniky a technologie v zájmu udržitelnosti rozvoje. Získané vědomosti a dovednosti se v průřezovém tématu propojují a doplňují tak, aby vznikl ucelený obraz ukazující složitost souvislostí v přírodě, ve společnosti, mezi přírodou a člověkem a jeho životním prostředím.*“¹⁴

---

¹¹ Zákon č. 17/1992 Sb. *Zákon o životním prostředí.*, § 16, In: Sbíрка zákonů. 1992, ročník 1992, částka 4. Dostupné také z: <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf>

¹² Cíle EVVO. *Environmentální výchova: efektivní strategie.* Praha: Agentura Koniklec, 2013, s. 15–16. ISBN 978-80-904141-1-2.

¹³ Environmentální výchova. *Environmentální výchova pro ZŠ a SŠ: tři kroky k aktivnímu vyučování.* Praha: Portál, 2013, s. 7. ISBN 978-80-262-0503-6.

¹⁴ Člověk a životní prostředí. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 62. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

Po přečtení definic si můžeme povšimnout hlavních společných myšlenek. Často se v definicích objevuje důraz na získávání poznatků, dovedností, postojů a hodnot. Například Činčera přímo mluví o porozumění problematice, postojům, hodnotám či dovednostem, souhrnně řečeno kompetencím. Definice RVP nám tento pohled doplňuje o znalosti a dovednosti potřebné pro chování a jednání v souladu s přírodou. Dále můžeme z definic vyčíst apel na aktivní jednání a chování žáků.

2.2 Pro-environmentální chování

V širším slova smyslu by se dalo environmentálním chováním označit takřka veškeré lidské chování. „*V užším slova smyslu je to chování, které významně působí na životní prostředí.*“¹⁵ Lehce posoudíme, zda je lepší jet autem či na kole, ale v problematice environmentálního chování najdeme situace, na které není tak snadné odpovědět. Krajhanzl tento názor demonstruje na příkladu člověka, který je pozván na environmentálně politické jednání o ochraně klimatu v jižní Africe. Svou přítomností může situaci klimatu pozitivně ovlivnit, ale nemá jinou možnost než se na setkání dopravit letadlem.¹⁶ K vyřešení takových otázek Krajhanzl uvádí konkrétnější definici: „*Pro-environmentální chování je takové chování, které je obecné (či podle poznatků environmentalistiky) v kontextu dané společnosti hodnoceno jako šetrná varianta environmentálního chování či příspěvek ke zdraví životního prostředí.*“¹⁷

Z předešlého vyplývá, že posouzení, zda jednáme či nejednáme pro-environmentálně, není vždy jednoznačné. V takových případech bychom měli volit takovou variantu, která je vzhledem k životnímu prostředí šetrnější nebo má větší význam.

Proces rozhodování komplikuje neznalost důsledků našeho chování. Můžeme si to uvést na dalším příkladu: „*když se ohlédneme do minulosti, bylo pro pastevce, který příliš hojně rozšířil své stádo ovcí, vcelku srozumitelné, že časem tyto ovce spasou veškerou trávu na jeho pastvině. Pokud bychom ale měli použít stejný přírůstek dnes, nebudou dopady našeho chování tak jednoduše pochopitelné, pokud nejsme odborníky.*“¹⁸ Vše, co je hůře představitelné, co je daleko a s čím nemáme přímou zkušenost, nemůže ovlivnit naše jednání, protože si toho

---

¹⁵ Podpora environmentálně udržitelného chování. KRAJHANZL, Jan. *Člověk příroda = udržitelnost?: texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha: Zelený kruh, 2009, s. 43. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Vědomí environmentálních souvislostí. KRAJHANZL, Jan. *Člověk příroda = udržitelnost?: texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha: Zelený kruh, 2009, 64 - 65. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.

nejíme vědomí. Může jít o emise různých plynů, stoupající hladinu oceánů na tichomořských ostrovech, ohrožení populací ledních medvědů na Severním pólu, kakaové plantáže v Jižní Americe, otrocká práce v továrnách třetího světa.“¹⁹

V momentě, kdy se vypořádáme s rozeznáním, jaké chování je a jaké není pro-environmentální, potkáme se s další problematikou, kterou je učitelnost pro-environmentálního chování. Je dokázáno, že: „*encyklopedické znalosti o životním prostředí jsou z hlediska ochrany životního prostředí nepodstatné, pokud se v pravou chvíli nevybaví a neovlivní environmentální chování člověka: ... když například uvažujeme koupit si vejce z velkoobchodu nebo bio-vejce. Podstatné je proto při výchovných, vzdělávacích a osvětových aktivitách podporovat spojení informací se situacemi běžného života – s čím konkrétnějšími, tím lépe.*“²⁰

3 Environmentální výchova a životní prostor

„Každá, i ta nejdůmyslnější organizovaná výchova, opírající se o zkušenosti a tradici ověřené i o nejnovější poznatky, buduje na vrozených dispozicích a vždy se odehrává v definitivním, zcela konkrétním životním prostředí. A to obsahuje řadu dimenzí: přírodní, kulturní, společenské.“²¹

Životní prostor, ve kterém se žáci nacházejí, ovlivňuje naši výuku více, než bychom byli možná schopni připustit. Docent Černoušek uvádí příklad z prostředí kmenů Siouxů a Yuroků.²² Siouxové jako lovci a nomádi potřebují zdatné a aktivní lovce, kteří dovedou pronásledovat kořist daleko. Mužští potomci jsou tak cvičeni v rychlých pohybových aktivitách, ve vizuální přesnosti a v dovednosti snášet dlouhé putování. Jinou výchovu volí Indiáni z kmene Yuroků. Yurkové jsou usedlí rybáři, kteří jsou na lovení ryb jakožto jejich jedinému zdroji obživy zcela závislí. Chlapci jsou tak vychováni k trpělivosti, k dobré manipulaci s rybářským náčiním a znalostmi o přírodě. Životní prostředí dítěte má významný vliv na formování budoucí dospělé osobnosti.²³

„Nebude těžké odhadnout, na co by podle příkladu mělo naše dnešní vzdělávání cílit, když většinu trhu tvoří sedavé povolání a práce s počítačem. Samotný pobyt v přírodě tak nese

---

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Vědomí environmentálních souvislostí. KRAJHANZL, Jan. *Člověk příroda = udržitelnost?: texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha: Zelený kruh, 2009, 64 - 65. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.

²¹ *Psychologie životního prostředí*. Praha: Karolinum, 1992, s. 122. ISBN 80-706-6550-5.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

*spíše nádech luxusu.*²⁴ Přitom se díky pobytu žáků v přírodě vytváří tzv. environmentální senzitivita (citlivý vztah k životnímu prostředí). Docent Franěk dokonce píše, že „nejnovější psychologické výzkumy prováděné v různých částech světa ukazují, že děti, které tráví více času v přírodním prostředí, mají lepší mentální kondici, dovedou se lépe koncentrovat na práci, disponují větší sebedisciplinou, lépe kontrolují své impulzivní chování, jsou méně agresivní a mají rovněž více rozvinuté tvůrčí dovednosti.“²⁵

Franěk dodává, že ideální by bylo, kdyby veškerá vyučovací činnost probíhala v přírodě. To ovšem není z mnoho faktorů, jako je například počasí či hygienické předpisy, možné.²⁶ Zanechat, pozměnit či obohatit žákovi vědomosti, zkušenosti, postoje a hodnoty lze i jinak.

Doktor Pavel Skála uvádí dva základní typy postupů environmentální výchovy ve výchovně-vzdělávacím procesu:²⁷

První z nich označuje jako negativně pojatou environmentální výchovu. Takto pojatá výchova nejdříve vymezí vzorce chování, které jsou environmentálně destruktivní, poté prozkoumá jejich komplexní motivaci, a nakonec bude usilovat o naturalizaci těchto příčin. Za výhodu negativně pojaté environmentální výchovy autor pokládá poměrně snadné dosažení a možnost kontroly cílů. Nevýhodou je, že nám bude jasnější, co je nežádoucí před tím, co je žádoucí.

Druhý typ postupu označuje jako pozitivně pojatou environmentální výchovu. Ta nejdříve hledá, jaké chování může přírodní prostředí pozitivně ovlivňovat a poté cesty, jak k takovému chování člověka motivovat. Umožňuje tak v žákovi zanechat pozitivní pocity z možnosti ovlivnění stavu životního prostředí a dává mu konkrétní návody, jak se chovat.

---

²⁴ JECHOVÁ, Květa. Co vyhlídky do budoucna? STREJČKOVÁ, Emilie. Děti, aby byly a žily. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005, s. 52. ISBN 80-721-2382-3.

²⁵ FRANĚK, Marek. Co vyhlídky do budoucna? *Děti, aby byly a žily*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005, s. 35. ISBN 80-721-2382-3.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Dynamická ekologická psychologie jako teoretická základna pro environmentální výchovu. SKÁLA, Pavel. *Člověk příroda = udržitelnost?:* texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh, 2009, s. 68. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.

4 Formy uskutečňování environmentální výchovy

Z předcházejícího vyplývá, jak moc je environmentální výchova důležitá, a hlavně proč bychom se měli pro-environmentálně chovat. Kde ji ale najdeme? Ministerstvo životního prostředí ve svém průvodci po cílech a příkladech vzdělávání uvádí 7 hlavních forem uskutečňování environmentální výchovy v České Republice. Konkrétně jde o ekologické výukové programy, pobytové programy, dlouhodobé vzdělávací programy, vzdělávání učitelů, volnočasové programy, akce pro veřejnost a ekologické poradenství.²⁸ V průvodci není uvedena forma, která nás vzhledem k charakteru práce zajímá nejvíce a tou je environmentální výchova jako průřezové téma ve škole. Uvedeme si jednotlivé formy uskutečňování environmentální výchovy, které definuje ministerstvo životního prostředí a environmentální výchově jakožto průřezovému tématu se budeme podrobně věnovat v další kapitole. Nyní si formy uskutečňování environmentální výchovy stručně představme²⁹:

Ekologické výukové programy probíhají jako součást školní výuky pod vedením odborných lektorů a obohacují vzdělávání o ekologický a environmentální rozměr.

Tento rozměr nalezneme i u **pobytových programů**, které se ale navíc domnívají, že vícedenní dobře připravený sled vzdělávacích aktivit vedený odbornými lektory ve vhodném prostředí může přinést větší vzdělávací dopady než jednodenní programy nebo běžná školní výuka. V programech děti poznávají přírodu, sledují a vyhodnocují životní prostředí ve svém okolí nebo se zapojují do proměny své vlastní školy a obce.

Další formou je **vzdělávání pedagogických pracovníků**, které se zaměřuje na metodickou pomoc učitelům s plánováním, realizací a vyhodnocováním environmentální výchovy ve školách, na zprostředkování praktických návodů a didaktických postupů do hodin, na odborné znalosti z oblasti ekologie, životního prostředí a ochrany přírody a na výměnu zkušeností mezi pedagogy navzájem.

Volnočasovými programy myslíme pravidelné kroužky, kluby a oddíly. Také jednorázové tábory, exkurze či výlety.

---

²⁸ DANIŠ, Petr a Judita NACHVÁTALOVÁ. *Základní průvodce po cílech a příkladech vzdělávání pro pedagogy, vychovatele a veřejnou správu* [online]. Ministerstvo životního prostředí, 2015 [cit. 2017-01-11]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/publikace_evvo

²⁹ DANIŠ, Petr a Judita NACHVÁTALOVÁ. *Základní průvodce po cílech a příkladech vzdělávání pro pedagogy, vychovatele a veřejnou správu* [online]. Ministerstvo životního prostředí, 2015 [cit. 2017-01-11]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/publikace_evvo

Akce pro veřejnost představují tradiční formu vzdělávání a osvěty pro širší okruh příjemců. Umožňují, aby se s tématy souvisejícími s životním prostředím setkal skutečně každý, bez ohledu na věk a profesní zaměření.

Zajímavou formou uskutečňování environmentální výchovy je **ekologické poradenství**. Cílem poradenství je zpřístupňovat občanům objektivní a všestranné informace o životním prostředí. Náplní ekologické poradny je odpovídání na jednotlivé dotazy, pořádání vzdělávacích akcí, realizace projektů a vydávání publikací.

5 Rámcový vzdělávací program předškolní a mimoškolní pedagogiky

Rámcový vzdělávací program předškolní a mimoškolní pedagogiky volíme vzhledem k zacílení závěrečné práce na střední pedagogické školy (SOŠP). Na SOŠP většinou nalezneme dva obory: pedagogické lyceum a školní a mimoškolní pedagogiku. Pro každý z oborů je zpracován jiný RVP a odlišný školní vzdělávací program (ŠVP). Předškolní a mimoškolní pedagogiku jsem zvolila z důvodu důležitosti znalosti environmentální problematiky pro budoucí učitele a učitelky mateřských škol. Žáci oboru pedagogické lyceum většinou pokračují studiem na vyšší odborné nebo vysoké škole, zatímco žáci oboru předškolní a mimoškolní pedagogika se věnují dalšímu studiu spíše výjimečně. Pro budoucí učitele a učitelky mateřských škol je proto důležité osvojit si pro-environmentální chování již na střední škole, aby jednali s ohledem k životnímu prostředí, mohli environmentální výchovu přirozeně aplikovat ve vztahu k dětem a byli jim příkladnými vzory. ŠVP předškolní a mimoškolní pedagogiky se budeme podrobněji věnovat v praktické části práce.

RVP předškolní a mimoškolní pedagogiky chce stejně jako je tomu u RVP pro střední odborné vzdělávání obecně podpořit samostatnost škol, proto se v nich nedočteme konkrétních způsobů a návodů realizace. Jsou nám proto spíše souborem výstupů, co si má žák v ideálním případě osvojit, zvnitřnit a k dosažení těchto výstupů jsou v RVP uvedeny prostředky, z nichž nejvíce zastoupený je obsah vzdělávání.

5.1 Cíle vzdělávání

Cíle vzdělávání „*vymezují záměry výuky a její výstupy, výsledky. Zahrnují hodnoty a postoje, produktivní činnosti a praktické dovednosti, poznatky a porozumění*“.³⁰ Cíle vzdělávání jsou v RVP vyjádřeny na třech úrovních. První úroveň cílů jsou cíle obecné tzv. Delorsovy cíle, mezi které patří:³¹

- 1) **Učit se poznávat**, tj. osvojit si nástroje pochopení světa a rozvinout dovednosti potřebné k učení se, prohloubit si v návaznosti na základní vzdělání poznatky o světě a dále je rozšiřovat.
- 2) **Učit se pracovat a jednat**, tj. naučit se tvořivě zasahovat do prostředí, které žáky obklopuje, vyrovnávat se s různými situacemi a problémy, umět pracovat v týmech, být schopen vykonávat povolání a pracovní činnosti, pro které byl připravován.
- 3) **Učit se být**, tj. rozumět vlastní osobnosti a jejímu utváření, jednat v souladu s obecně přijímanými morálními hodnotami, se samostatným úsudkem a osobní zodpovědností.
- 4) **Učit se žít společně, učit se žít s ostatními**, tj. umět spolupracovat s ostatními, být schopen podílet se na životě společnosti a nalézt v ní své místo.

Další úrovní cílů jsou kompetence absolventa oboru vzdělání, kam řadíme tzv. klíčové kompetence a odborné kompetence. Kompetence zde chápeme jako „*ohraničené struktury schopností a znalostí a s nimi související dovednosti, postoje a hodnotové orientace, které jsou předpokladem pro výkon žáka – absolventa ve vymezené činnosti (vyjadřují jeho způsobilost nebo schopnost něco dělat, jednat určitým způsobem)*“.³² Mezi klíčové kompetence, které jsou univerzálně použitelné v různých situacích, řadíme:³³

- kompetence k učení;
- kompetence k řešení problémů;
- komunikativní kompetence;
- personální a sociální kompetence;

---

³⁰ Vymezení pojmů. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 3. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

³¹ Cíle středního odborného vzdělávání. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 5. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

³² Vymezení pojmů. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 3. [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

³³ Kompetence absolventa. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 7–10. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

- občanské a kulturní povědomí;
- kompetence k pracovnímu uplatnění a podnikatelským aktivitám;
- matematické kompetence;
- kompetence využívat prostředky informačních a komunikačních technologií a pracovat s informacemi.

Odborné kompetence jsou konkrétnější a vztahují se k činnostem, které bude žák vykonávat po absolvování školy, vyjadřují tak jeho způsobilost pro výkon profese. V RVP pro školní a mimoškolní pedagogiku nalezneme čtyři odborné kompetence, mezi které patří dovednost žáka:³⁴

- připravovat, realizovat a evaluovat výchovně vzdělávací a zájmové činnosti zaměřené na výchovu a vzdělávání dětí předškolního a školního věku;
- dbát na bezpečnost práce a ochranu zdraví při práci;
- usilovat o nejvyšší kvalitu své práce nebo služeb;
- jednat ekonomicky a v souladu se strategií trvale udržitelného rozvoje.

Třetí úrovní cílů jsou výukové cíle (výsledky vzdělávání) jednotlivých vzdělávacích oblastí. Stejně jako kompetence absolventa jsou i výukové cíle vyjádřeny z pozice žáka. Uvádějí, jak žák umí na konci výuky získané vědomosti a dovednosti používat.³⁵

5.2 Obsah vzdělávání

Obsah vzdělávání se v RVP pro předškolní a mimoškolní pedagogiku člení na vzdělávací oblasti a obsahové okruhy. Obsah vzdělávání rozpracuje škola ve školním vzdělávacím programu (ŠVP) do vyučovacích předmětů, popř. dalších vzdělávacích aktivit a činností dle požadavků školy a zájmů žáků. Do vzdělávacích oblastí patří:³⁶

- Jazykové vzdělávání a komunikace
- Společenskovední vzdělávání
- Přírodovědné vzdělávání
- Matematické vzdělávání
- Estetické vzdělávání

³⁴ Tamtéž, str. 10–12

³⁵ Vymezení pojmů. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 3. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

³⁶ Kurikulární rámec pro jednotlivé oblasti vzdělávání. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 13. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

- Vzdělávání pro zdraví
- Vzdělávání v informačních a komunikačních technologiích
- Ekonomické vzdělávání
- Odborné vzdělávání
  - Obsahový okruh pedagogicko-psychologické vzdělávání
  - Obsahový okruh didaktika pedagogických činností

Vzdělávací oblasti se dělí do jednotlivých předmětů, které jsou konkrétněji definované ve ŠVP. Ten tvoří ředitel školy často ve spolupráci s pedagogickými pracovníky školy. Například do obsahového okruhu didaktiky pedagogických činností můžeme zařadit dramatickou, výtvarnou a hudební výchovu.

V RVP pro předškolní a mimoškolní pedagogiku je uvedeno rámcové rozvržení obsahu vzdělávání. Pro povahu bakalářské práce nás nejvíce zajímají tzv. disponibilní hodiny, s kterými může ředitel školy naložit tak, jak si v ŠVP zvolí. Tyto hodiny mimo jiné slouží k realizaci průřezových témat, tedy i environmentální výchovy. Disponibilních hodin má škola 832 na čtyři roky studia. Pro lepší představu jde o 26 hodin týdně. Záleží na řediteli školy, zda tyto hodiny využije k zřízení samostatného předmětu environmentální výchovy nebo do učebního plánu přidá další cizí jazyk či jiný zájem školy.³⁷

5.3 Průřezové téma Člověk a životní prostředí

Dle RVP „plní průřezová témata zejména výchovnou a motivační funkci. Škola je může realizovat nejen ve výuce, ale také jinými aktivitami“.³⁸ Mezi průřezová témata patří:

1. Občan v demokratické společnosti
2. Člověk a životní prostředí
3. Člověk a svět práce
4. Informační a komunikační teorie

Environmentální výchovu v RVP pro předškolní a mimoškolní pedagogiku najdeme pod názvem Člověk a životní prostředí. Průřezové téma „poskytuje žákům znalosti a dovednosti potřebné pro pochopení principu udržitelnosti, podněcuje aktivní integrovaný přístup k realitě

³⁷ Rámcové rozvržení obsahu vzdělávání. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika*. [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 58. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

³⁸ Pojetí rámcových vzdělávacích programů. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika*. [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 3. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

*a ovlivňuje etické vztahy k prostředí. V souvislosti s jejich odborným vzděláváním poukazuje na vlivy pracovních činností na prostředí a zdraví a využívání moderní techniky a technologie v zájmu udržitelnosti rozvoje“.*³⁹

5.3.1 Cíle průřezového tématu Člověk a životní prostředí

Podle RVP pro předškolní a mimoškolní pedagogiku je hlavním cílem průřezového tématu Člověk a životní prostředí vést žáky k tomu, aby:⁴⁰

- pochopili souvislosti mezi různými jevy v prostředí a lidskými aktivitami, mezi lokálními, regionálními a globálními environmentálními problémy;
- chápali postavení člověka v přírodě a vlivy prostředí na jeho zdraví a život;
- porozuměli souvislostem mezi environmentálními, ekonomickými a sociálními aspekty ve vztahu k udržitelnému rozvoji;
- respektovali principy udržitelného rozvoje;
- získali přehled o způsobech ochrany přírody, o používání technologických, ekonomických a právních nástrojů pro zajištění udržitelného rozvoje;
- samostatně a aktivně poznávali okolní prostředí, získávali informace v přímých kontaktech s prostředím a z různých informačních zdrojů;
- pochopili vlastní odpovědnost za své jednání a snažili se aktivně podílet na řešení environmentálních problémů;
- osvojili si základní principy šetrného a odpovědného přístupu k životnímu prostředí v osobním a profesním jednání;
- dokázali esteticky a citově vnímat své okolí a přírodní prostředí;
- osvojili si zásady zdravého životního stylu a vědomí odpovědnosti za své zdraví.

Jak si můžeme na cílech definovaných RVP povšimnout, některé z nich v sobě nesou aktivní apel. Například „aby žáci samostatně a aktivně poznávali okolní prostředí“ nebo „snažili se aktivně podílet na řešení environmentálních problémů“. Slovy docenta Kunce bychom mohli dokonce říci, že „...žáci budou stát před úkoly, které neřešila dosud žádná generace. Budou muset realizovat to, co my v současnosti neumíme (resp. nejsme schopni ani

---

³⁹ Člověk a životní prostředí. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 62. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

⁴⁰ Tamtéž.

moc ochotni) dělat.“⁴¹ Žáci by si proto měli osvojit a přijmout za své takové postupy, které pomohou stabilizovat dopady a škody na životním prostředí.

5.3.2 Obsah průřezového tématu Člověk a životní prostředí

Obsah průřezového tématu Člověk a životní prostředí zahrnuje následující témata:⁴²

- 1) biosféra v ekosystémovém pojetí (znalosti o abiotických a biotických podmínkách života, o ekologické přizpůsobivosti, o vzájemných vztazích organismů a prostředí, o struktuře a funkci ekosystémů, o významu biodiverzity a ochrany přírody a krajiny);
- 2) současné globální, regionální a lokální problémy rozvoje a vztahy člověka k prostředí (klimatické změny, ohrožování ovzduší, vody, půdy, ekosystémů i biosféry z různých hledisek rozvoje lidské populace, vliv prostředí na lidské zdraví);
- 3) možnosti a způsoby řešení environmentálních problémů a udržitelnosti rozvoje v daném oboru vzdělání a v občanském životě (např. nástroje právní, ekonomické, informační, technické, technologické, organizační, prevence negativních jevů, principy udržitelnosti rozvoje).

Při srovnání obecných cílů environmentální výchovy a následných obsahů dojdeme k zjištění, že mezi těmito dvěma oblastmi není zjevná souvislost. Podle slov docenta Činčery: „*Průřezové téma klade velký důraz na znalosti, poměrně málo se ale věnuje dovednostem. Uvedené příklady dílčích témat se soustředí na znalosti ekologických principů a environmentálních problémů, pomíjí ale ostatní oblasti.*“⁴³

5.3.3 Realizace průřezového tématu Člověk a životní prostředí

Průřezové téma je vhodné realizovat ve školním vzdělávacím programu kombinací tří základních způsobů:⁴⁴

1. komplexně: v samostatném ekologickém vyučovacím předmětu (modulu) nebo v uceleném bloku ekologického učiva zahrnutého do některého vhodného předmětu (modulu), který umožňuje integraci a doplnění poznatků o ekologii a životním

---

⁴¹ VZDĚLÁVÁNÍ A VÝCHOVA JAKO FORMA ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. Environmentální vzdělání a výchova. Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 1996, s. 101. Phare. ISBN 80-707-8363-x.

⁴² Člověk a životní prostředí. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 63. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

⁴³ EVVO v českých školách. ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: efektivní strategie.* Praha: Agentura Koniklec, 2013, 26 - 29. ISBN 978-80-904141-1-2.

⁴⁴ Člověk a životní prostředí. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 63. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

- prostředí, komplexní pohled na udržitelnost rozvoje v občanském životě a v daném oboru vzdělání a uvědomění si vlastní odpovědnosti za kvalitu životního prostředí;
2. rozptýleně (difúzně): v logických souvislostech v jednotlivých vyučovacích předmětech (modulech) všeobecně vzdělávací i odborné složky vzdělávání, v praktickém vyučování;
  3. nadpředmětově: v žákovských projektech.

V RVP pro předškolní a mimoškolní výchovu se v závěru kapitoly o průřezovém tématu Člověk a životního prostředí dočteme o doporučení k praktickému vyučování učitelem. Konkrétně se zde píše o doporučení dávat žákům „*problémově zadávané otázky, úkoly nebo situace, které jim mají umožnit nejen pochopení a procvičování probíraného učiva, ale i uplatnění jejich dalších znalostí z různých oblastí vzdělávání i z mimoškolního prostředí*“.⁴⁵

Dalším doporučením je propojování tématu s ostatními předměty ve škole a využití poznatků environmentální výchovy v odborné praxi: „*Vzdělávací a výchovný význam mají žákovské projekty s environmentální problematikou propojenou s odborným učivem a s odbornou praxí.*“⁴⁶ Je namístě, aby se žáci studující obor předškolní a mimoškolní pedagogiky zajímali o environmentální výchovu a snažili se ji aplikovat ve své odborné praxi. Při svém povolání učitele nebo učitelky v mateřské škole se budou často setkávat s aktivitami, které u dětí podporují aktivní dovednost třídění odpadu nebo aktivitami směřujícími k respektu a ochraně přírody. Jako příklad si můžeme uvést péči o zahradu nebo zasazení rostliny a pozorování jejího růstu v průběhu roku. Proto je velmi důležité, aby se žáci věnovali environmentální výchově již při svých studiích a vytvořili si kladný vztah k přírodě, který budou moci předávat dalším generacím.

Nakonec RVP doporučuje „*při realizaci environmentálního vzdělávání a výchovy spolupracovat se středisky a centry ekologické výchovy a s dalšími ekologickými institucemi a pracovišti*“.⁴⁷ Jako příklad můžeme jmenovat organizaci Pavučina⁴⁸, která je sítí středisek ekologické výchovy a skládá se ze 44 organizací. Ty vytvářejí výchovné, vzdělávací a osvětové programy, akce pro děti a veřejnost. Dále metodickými materiály a setkáváním podporují učitele při integraci environmentální výchovy do svých předmětů.

---

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Člověk a životní prostředí. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 63. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

⁴⁸ KDO JSME. Pavučina: Síť středisek ekologické výchovy [online]. Praha [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: <http://www.pavucina-sev.cz/>

6 Metody environmentální výchovy

Cíle, které si environmentální výchova klade, jsme si definovali v kapitole o RVP pro předškolní a mimoškolní pedagogiku. Konkrétní cíle průřezového tématu jsou naplňovány ve výchovně-vzdělávacím procesu. V ideálním případě si učitel před každou hodinou definuje cíle výuky, kterých v součinnosti se žáky dosahuje pomocí metod, jakožto cest k těmto cílům.⁴⁹

6.1 Klasifikace metod podle Maňáka

Jaké metody učitel zvolí záleží na definování konkrétního cíle a jeho preferenci, popřípadě dalších podmínek jako je prostředí či zájem žáků. Klasifikací metod existuje hned několik, například můžeme jmenovat klasifikaci Lerner, Skalkové nebo Maňáka. Jako ukázkou pojetí klasifikace metod zde uvádím Maňákovu klasifikaci klasických metod⁵⁰:

1. Metody slovní:

Vyprávění se zakládá na poutavém líčení příběhu, děje či události. Učitel se snaží žáky zaujmout, emotivně naladit, rozvíjet fantazii a naslouchání druhému. Metoda **vysvětlování** se nejčastěji užívá při osvojování látky pojmové povahy, kdy je učitelův výklad vzorem logického myšlení pro žáky. **Přednáškou** označujeme delší souvislý projev na odborné téma. Je časově náročnější, prohlubující a vyžaduje větší myšlenkové úsilí a koncentraci. **Práce s textem** pomáhá učivo procvičovat, systematizovat, je prostředkem sebevzdělávání a působí na názory a zájmy žáka. Také umožňuje rozvíjet vlastní metakognitivní dovednosti. **Výukový rozhovor** je charakteristický svou dvousměrnou komunikací. Základním prvkem metody je střídání otázek a odpovědí. Rozhovor můžeme dělit na různé typy, například sokratovský, heuristický rozhovor, řízený rozhovor.

2. Metody názorně-demonstrační:

Předvádění a pozorování jdou dvě strany téhož procesu, kdy učitel předvádí žákům předměty, modely, projekce, video, mapy, nebo učebnice, které v ideálním případě působí na co nejvíce smyslů a žák je pozoruje. **Obrazový materiál** dekoruje, reprezentuje, organizuje, interpretuje, transformuje, motivuje a pomáhá při koncentraci pozornosti. **Instruktaž** prezentuje žákům konkrétní pracovní postup předtím, než samotnou činnost zahájí.

---

⁴⁹ Pojem metoda, historický vývoj vyučovacích metod. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha: Grada, 2007, s. 181. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1821-7.

⁵⁰ MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-731-5039-5.

3. Metody dovednostně-praktické:

Napodobování je učení se podle názorného příkladu (vzoru). **Manipulování** je využíváno především u mladších dětí, kdy si dítě například rozvíjí senzomotorické dovednosti skrze manipulaci s materiály. Při **laborování** se žáci učí pozorovat jevy, zaznamenávat a ovlivňovat jejich průběh. Metody laborování jsou využívány především v **experimentování**, kde platí následující postup žáka: nejdříve si identifikuje problém, dále vytvoří hypotézy, hledá způsob experimentování, realizuje experiment, posoudí jej a zhodnotí hypotézy a konečně formuluje závěry. Za **dovednost** ve škole považujeme nejen psaní, čtení, kreslení, pohybové aktivity, ale také například dovednosti směřující k řešení úkolů a problémových úloh. **Produkční metody** vedou k výslednému produktu žáka. Metody jsou založeny na fyzické práci, na pracovní činnosti žáka.

6.2 Klasifikace metod podle Činčery

Pro aplikaci průřezového tématu environmentální výchovy docent Činčera doporučuje využití dalších metod, které působí na všechny stránky osobnosti a jsou tak dobrým nástrojem k rozvoji pro-environmentálního chování. Konkrétně popisuje následující výčet metod:⁵¹

- Projekty
- Přednáška
- Filmy
- Příběhy
- Diskusní techniky
- Malé didaktické hry
- Simulační hry
- Exkurze do přírody
- Pojmové cesty
- Toulky
- Akce pro školní veřejnost

Projekt v obecném smyslu označuje delší časový úsek na základě zvoleného problému. Souhrnně lze říci, že projekty a tematické celky umožňují dlouhodobější sledování určitého

---

⁵¹ *Vybrané prostředky environmentální výchovy*. Environmentální výchova: od cílů k prostředkům. Brno: Paido, 2007, 59 - 90. ISBN 978-80-7315-147-8.

problému z více stran, kladou důraz na aktivitu, na kontakt s realitou a světem kolem, vedou k integrovanému přístupu ve výuce.

Naopak **přednášku** docent Činčera příliš nedoporučuje. Tvrdí, že zával informací současnosti snižuje možnost zainteresování studentů pomocí přednášek. Ty dobře slouží pro motivované jedince do konkrétní problematiky, ale jako hlavní prostředek environmentální výchovy pro většinové studenty nejsou vhodné.

Pokud není **film** příliš dlouhý, může fungovat dobře pro následnou diskusi. Umí na žáka dobře emocionálně zapůsobit. Po zhlédnutí filmu je nutné rozlišit fikci od pravdy, abychom studenty neklamaly pohádkovým dějem. U **příběhů** je situace podobná, též je nutné oddělení fikce od reality. Student je zainteresován do děje, představuje si jej a má na něj větší dopad než zapisování poznámek.

Důležité jsou pro formování vlastního úsudku **diskusní techniky**. Konfrontace různých představ o světě vedou k přehodnocení a doplnění. Dobrá diskuse se vyznačuje srovnáváním názorů, rozvoji komunikačních dovedností a schopností nahlédnout na problém z druhé strany. Jako příklad diskusní hry si můžeme uvést hru „Postavení člověka v přírodě“.⁵² Žáci mají za úkol seřadit sadu výroků vztahu člověka a přírody tak, jak s nimi souhlasí. Následně probíhá diskuse ve dvojicích a poté ve skupině. Příklady výroků: člověk je pán tvorstva; člověk se chová jako každý jiný zvířecí druh; člověk je kolečkem něčeho většího; člověk svět nemůže vlastnit a další.

Přínosné mohou být občasné zařazené **malé didaktické hry**, které jsou často založené na principu společenských her. Například pexeso s ohroženými druhy zvířat.

Simulační hry simulují určité prostředí z reálného světa, v němž je úkol, který se musí řešit. Do simulačních her dále řadíme: čisté hry, které nevycházejí ze simulace; případové studie, které jsou popisem případy z reality, ale nejsou hrou; hry jako případové studie bez simulace; manuální hry (manuální cvičení, karetní, deskové, terénní hry); a elektronické hry.

Exkurze do přírody jsou možností přímého ovlivnění postojů žáka k přírodě. Uplatňuje se zde metoda názornosti. Je možné použít aktivity, které jsou založené na monitoringu, jako je například měření pH kaluží nebo výšky stromů.

---

⁵² ČINČERA, Jan a Milan CAHA. *Výchova a budoucnost: hry a techniky o životním prostředí a společnosti*. Brno: Paido, 2005. ISBN 80-731-5099-9.

Pojmové cesty fungují na principu přečtení poučky o probíraném ekologickém problému (informace), poté se zahraje aktivita (simulace) a nakonec se hledají další příklady v okolí (aplikace). Další vhodnou metodou jsou **toulky** neboli smyslové vnímání přírody. Jejich cíle je pomoci žákům třídit smysly a schopnost vnímat krásu přírody, aby se v ní cítili dobře. Do **akcí pro školní veřejnost** řadíme například výstavy, turistické akce, významné dny nebo ukázky řemesel.

PRAKTICKÁ ČÁST

1 Realizace environmentální výchovy na střední pedagogické škole

1.1 Cíl výzkumu

V předchozí kapitole o rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní a mimoškolní pedagogiku jsou definované konkrétní cíle, ke kterým se má žák díky environmentální výchově přiblížit nebo je naplnit. **K tomu, abychom lépe porozuměli koncepci environmentální výchovy a její realizaci ve škole, potřebujeme vědět, jak žák v součinnosti s učitelem dosahuje těchto cílů a k tomu nám napomůže analýza metod ve vyučování.** Cílem výzkumu je odpovědět na otázku: „*Jaké metody používá učitel k realizaci environmentální výchovy na konkrétní střední pedagogické škole?*“.

1.2 Metody výzkumu

Prvotním cílem praktické části bylo odpovědět na výzkumnou otázku jedním výzkumem, a to pozorováním a následnou analýzou vyučovacích metod na konkrétní pedagogické škole. Vzhledem k výsledkům prvního výzkumu jsem nucena zabývat se dalšími zdroji dat k dosažení její odpovědi. Celý výzkum se tak skládá ze čtyř částí, jinak řečeno segmentů výzkumu. Aby nedošlo k chaosu, uvádím zde přehled metod využitých v jednotlivých segmentech výzkumu. Podrobnější zdůvodnění výběru metod, jejich specifikace a ukázky postupů jsou uvedeny v dalších kapitolách.

Jak jsem již zmínila, k první části výzkumu na SOŠP byla použita metoda **pozorování**, a to za účelem **deskripce** vyučovacích hodin biologie a ekologie a následné **analýzy vyučovacích metod** environmentální výchovy.

Druhá část výzkumu se uskutečnila na stejné škole. Opět jsem použila metodu **pozorování** projektu Ekohrátek a **deskripce** průběhu a následnou **analýzu dvou aktivit** žáků.

Z důvodu nedostačivosti výsledků předcházejících výzkumů jsem se rozhodla k třetímu segmentu, ve kterém jsem použila **metodu obsahové analýzy školních vzdělávacích programů** pro obor školní a mimoškolní pedagogika. Jako druh obsahové analýzy jsem zvolila **otevřené kódování**, ve kterém jsem postupovala **induktivně**, to znamená od textu ke kódům a od kódů k teorii.

Čtvrtým a posledním segmentem výzkumu jsou **polostrukturované rozhovory** s koordinátory environmentální výchovy na vybraných SOŠP. Rozhovory byly přepsány a analyzovány pomocí **otevřeného kódování** s postupem **deduktivním**, tedy na základě předem definovaných kategorií kódů.

1.3 Etické otázky výzkumu

Za účelem zachování anonymity výzkumu jsem k označení jednotlivých středních pedagogických škol různých krajů České republiky použila barvy. V kontextu výzkumu tak v prvních dvou segmentech mluvíme o Žluté škole. Ve třetím segmentu o škole Žluté, Bílé, Fialové, Červené, Modré a Zelené. A v posledním čtvrtém segmentu byly rozhovory uskutečněny s učiteli školy Žluté, Bílé a Fialové. Účastníci rozhovorů byli poučeni o průběhu, cílech a zpracování dat ve výzkumu a svůj souhlas potvrdili podpisem informovaného souhlasu (příloha 1).

2 Segment výzkumu – Analýza vyučovacích metod Biologie a ekologie

2.1 Cíl výzkumného šetření

Jak bylo zmíněno v předcházející kapitole, cílem výzkumu je odpovědět na otázku: „*Jaké metody používá učitel k realizaci environmentální výchovy na konkrétní střední pedagogické škole?*“. K odpovědi na výzkumnou otázku budu používat výzkumnou metodu pozorování.

Výzkum se skládá z deskripce vyučovacích hodin biologie a ekologie a z následné analýzy vyučovacích metod environmentální výchovy.

2.2 Výzkumný vzorek

Žlutá škola⁵³, ve které bylo pozorování realizováno začleňuje průřezové téma environmentální výchovy tzv. integrací. Cílem integrace je v logických souvislostech začlenit obsah environmentální výchovy do předmětů, které si škola zvolí.⁵⁴ Na střední pedagogické škole se environmentální výchova integruje do hodin biologie a ekologie, fyziky, chemie a

---

⁵³ Pozn.: Stejně jako práce pražské etnografické skupiny jsem i já zvolila k anonymizaci škol druhy barev. Hlavním důvodem takové volby je usnadnění mé vlastní práce s dokumenty škol a přehlednější strukturalizace výsledků. Dalším kladem výběru je jasné oddělení barev od číselných označení kapitol. V neposlední řadě se mi jeví označení pomocí barev jako lépe zapamatovatelné, a to z důvodu opakování škol ve všech segmentech výzkumu.

⁵⁴ Člověk a životní prostředí. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika*. [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. s. 63. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

výchovy ke zdraví. Všechny zmiňované hodiny zařizoval jeden učitel. Předmět biologie a ekologie se realizuje v 1., 2., a 3. ročníku a podle ŠVP školy je jedním předmětem. K pozorování jsem zvolila pět tříd a každou jsem navštívila dvakrát. Celkem se pozorování uskutečnilo v deseti hodinách biologie, do kterých učitel integruje environmentální výchovu.

2.3 Metody výzkumu

Metodu pozorování jsem si zvolila z důvodu vytvoření vlastní představy o realizaci environmentální výchovy prostřednictvím přímé účasti na hodinách. Chtěla jsem se dozvědět, jak se cíle a obsahy, které zmiňuji v teoretické části práce, přetvářejí a aplikují v hodině biologie a ekologie. Z těchto důvodů jsem dala přednost osobní zkušenosti pomocí metody pozorování.

Analýza vyučovacích metod vychází z deseti polostrukturovaných archů, pomocí kterých byly metody zjišťovány. Každé pozorované hodiny odpovídá jeden arch, ve kterém je uvedena hodina, popis činnosti učitele a výuková metoda. U archů je ještě uvedena třída, téma hodiny, čas a datum pozorování.

2.4 Závěry výzkumu

Na Žluté škole jsem došla k zjištění, které nebylo cílem výzkumu. Tímto závěrem je, že **učitel biologie a ekologie do svých hodin environmentální výchovu neintegruje, ačkoli tvrdí, že ano**. Závěr podrobněji vysvětlím popisem komunikace s učitelem a demonstřuji jej pomocí jedné konkrétní hodiny biologie a ekologie.

Při prvním setkání jsme se s panem učitelem domluvili na průběhu a pravidlech mých návštěv za účelem pozorování. Seznámila jsem jej s povahou bakalářské práce a vysvětlila mu cíl výzkumu a účel návštěv, kterým bylo hodiny biologie a ekologie popsat a následně zanalyzovat metody, které učitel používá k realizaci environmentální výchovy.

Cíl výzkumu zkomplikovalo zjištění, že se environmentální výchova v hodinách biologie a ekologie neuskutečňovala. Ve všech pozorovaných třídách byly hodiny naplňovány biologií bez přesahu k environmentální výchově. Při jedné z konverzací s učitelem jsem tento vypořádaný fakt zmínila. Učitel přiznal, že „moc environmentální výchovy tam opravdu není, ale v tématu etologie nebo koloběhu vody v přírodě určitě něco z environmentální výchovy naleznu“. Pokračovala jsem proto v deskripci zbývajících hodin biologie a ekologie beze změny.

K podložení závěru, že učitel environmentální výchovu do hodin biologie a ekologie neintegruje, zde uvádím deskripci jedné z pozorovaných hodin. Součástí ukázky je i analýza metod ve vyučování, jakožto naplnění původního cíle výzkumu.

Třída: I. A.

Téma hodiny: Korálnatci a ploštenci

Čas a datum: 13:10 – 13:50, 3. 3. 2017

ČAS	POPIS	METODA
13:10	Zápis prezence do PC. Presentace dvou skupin žáků před třídou. Žáci ve dvojicích. Samotná prezentace první dvojice. Poté učitelovo hodnocení, které se skládá z: časového rozmezí, kvality zpracování a kvality projevu. První prezentaci učitel hodnotil negativně ve všech bodech a dvojice byla ohodnocena trojkou. Druhá prezentace hodnocena spíše pozitivně, učitel ocenil, že žákyně umějí komentáře z paměti. Dvojice dostala 1-.	Vytváření dovedností
13:25	Práce s interaktivní tabulí. Učitel píše hlavní body a žáci si zapisují do sešitu. Výklad je prokládán otázkami.	Vysvětlování Řízený rozhovor
13:30	Učitel zadává instrukci, aby si žáci samostatně vypsali tři zástupce korálnatců a k nim si přečetli odstavec. Následuje shrnutí odpovědí žáků, ke kterým učitel dodává popis korálů pomocí obrázků na interaktivní tabuli.	Instruktaž, práce s textem Předvádění a pozorování
13:40	Učitel píše na tabuli další hlavní body k novému tématu Ploštenci. Otázkami vede žáky k nalezení správné odpovědi. Na konci hodiny pouští video o regeneraci kožní tkáně u Ploštenců.	Vysvětlování Rozhovor řízený Předvádění a pozorování

Po každé z odpozorovaných hodin mi učitel sdělil cíle. Pro charakter výzkumu nebyly cíle prvořadé, spíše mě osobně zajímalo, zda učitel volí metody se zřetelem k cíli. Nyní nám tyto cíle dobře poslouží k nalezení příležitostí integrace environmentální výchovy, které učitel v hodině nevyužil.

Pro demonstraci jsem z odpozorovaných hodin vybrala jedinou, u které učitel zvolil cíl, který má ve svém znění přesah do environmentální výchovy: „žák popíše problémy korálnatců pro životní prostředí“. Druhým cílem je: „žák charakterizuje skupiny korálnatců a ploštenců“.

První cíl učitel naplňoval v rovině rozumové – informativní: žáci dovedou říci, co plyne z toho, když tu korály nebudou. Žáci nyní vědí, že korály (korálové útesy) slouží k ochraně živých organismů žijících v moři a pokud nebudou existovat, dojde k ohrožení podmořského života. Na tento faktický informativní základ by se dalo velmi dobře navázat a zadat žákům problémové otázky typu: „Co plyne z neexistence korálů pro nás?“ „Proč korály mizí?“ „Jak tomu může společnost zamezit?“ „Jak situaci můžeme pomoci my?“. K hledání odpovědi může učitel použít metodu diskuse nebo k zamyšlení a nalezení otázek z iniciativy žáků použít film nebo příběh. K tématu by byl vhodný i žakovský projekt, při kterém by žáci hledali odpověď na některou z otázek. Vidíme, že téma korálů lze využít k přesahu k environmentální výchově. Pomocí uvedených formulací otázek a edukačních metod navíc působíme v oblasti afektivní složky osobnosti žáka. Tím přispíváme k utváření pro-environmentálních postojů, z kterých můžeme očekávat pro-environmentální jednání žáka.

Potenciál přesahu k tématu environmentální výchovy nebyl využit v žádné z odpozorovaných hodin biologie a ekologie. Protože provedený výzkum neodpověděl na výzkumnou otázku, budu se zabývat dalšími zdroji dat.

3 Segment výzkumu – Pozorování projektu Ekohrátek

Přestože učitel environmentální výchovu neintegruje, byla jsem na škole svědkem environmentálního projektu, který škola organizuje každý rok. Projekt nese název „Ekohrátky“ a koná se na svátek Dne Země. Projekt je vedle integrace dalším způsobem, jak je možné environmentální výchovu realizovat, neměl by ale být jejím jediným momentem.

3.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je popsat projekt jakožto jeden ze způsobů realizace environmentální výchovy. Tento projekt je nám důkazem, že environmentální výchovu na Žluté škole nalezneme.

3.2 Výzkumný vzorek

Pozorovány byly aktivity organizované žáky třetích ročníků. Ti vytvářeli činnosti s přesahem k environmentální výchově pro žáky prvních a druhých ročníků. Organizátoři byli ve skupinách po čtyřech na deseti stanovištích. Účastníci plnili aktivity také ve skupinách po čtyřech.

3.3 Metody výzkumu

K deskripci projektu jsem využila metodu pozorování. Celý projekt byl volně zaznamenáván. Následně jsem dvě z aktivit žáků analyzovala vzhledem k výběru metod a environmentálnímu obsahu.

3.4 Popis projektu Ekohrátky

Tento rok byly Ekohrátky inspirované projektem „Hrdá škola“, který podporuje organizace Schools United.⁵⁵ Pokud škola program zorganizuje a řádně zdokumentuje, má možnost vyhrát pingpongový stůl. Školy si mohou vybrat z devíti úkolů programu. Jedním z nich byl den věnovaný pomoci životnímu prostředí v okolí školy. O environmentálním úkolu se na webových stránkách projektu dočteme: „*že někdy stačí sesbírat pár odpadků, založit tříděný odpad, vyhlásit sběr baterií k tomu, abychom pomohli naší Zemi*“.⁵⁶ Střední pedagogická škola se tak rozhodla spojit projekt Hrdá škola s tradičním projektem školy Ekohrátky, díky kterému úkol naplní. Kromě výhry zajímavé ceny chtěla škola projektem dosáhnout následujících cílů: šíření povědomí o environmentální výchově, vytvoření pozitivního vztahu k životnímu prostředí a podpoření meziročníkových vztahů žáků.

Ekohrátky se uskutečnily v pátek dne 21. 4. 2017. Jejich hlavním organizátorem byl učitel biologie a ekologie, chemie, fyziky a výchovy ke zdraví. Žáci třetích ročníků měli za úkol vytvořit aktivity inspirované environmentální výchovou. Aktivity vytvářeli ve skupinách po čtyřech po dobu dvou měsíců. Žáci si mohli témata sami vymyslet. Těm, kteří nevěděli

---

⁵⁵ Schools United: *Naším cílem je opravdová hrdost, proto budujeme vzdělání s hrdostí* [online]. 2013 [cit. 2017-04-22]. Dostupné z: <https://schoolsunited.cz/>

⁵⁶ BUDUJTE HRDOU ŠKOLU. *Schools United: Naším cílem je opravdová hrdost, proto budujeme vzdělání s hrdostí* [online]. 2013 [cit. 2017-04-22]. Dostupné z: <https://schoolsunited.cz/projekt-hrda-skola>

nebo si nebyli jistí, učitel pomohl. Aktivitu žáci tvořili pro své spolužáky z prvních a druhých ročníků. Čtvrté ročníky se projektu nezúčastnily z důvodu přípravy na maturitní zkoušku.

K realizaci byly vyhrazeny dvě hodiny pátečního dopoledne. První hodina byla věnována prvním ročníkům, druhá druhým ročníkům. Deset skupin organizátorů bylo rozmístěno po chodbách a ve dvou třídách. Na každém stanovišti měli žáci, kteří plnili aktivitu ve skupinách po čtyřech, možnost získat maximálně 12 bodů. Skupina, která získala nejvíce bodů při součtu všech aktivit, byla po skončení projektu vyhlášena a dostala cenu ve formě čokolád. Skupina, která se umístila na druhém místě, dostala čokoládové tyčinky a třetí místo ovocné nápoje. Všechny tyto ceny byly bio kvality. Žáci třetích ročníků, kteří činnosti připravovali, byli známkováni za kvalitu připravených aktivit. Učitel prošel všemi stanovišti jako účastník a na základě své zkušenosti žákům udělil známky.

3.5 Analýza žákovských aktivit

Pro vytvoření lepší představy o projektu zde uvedu popis a následnou analýzu dvou aktivit žáků:

1. Aktivita

Cíl: Naučit se pojmy ekologické výchovy

Úkol: Jeden z účastníků skupiny má za úkol vybrat si jeden z papírků, na kterém je ekologický pojem (například životní prostředí, biomasa). Tento pojem musí zástupce skupiny vyjádřit pomocí slovního popisu (za 1 bod), techniky kreslení na tabuli (za 2 body) nebo pantomimy (za 3 body) tak, aby jej ostatní členové skupiny uhádli. Jakou techniku si účastník k demonstraci pojmu vybere, je na něm. Na místě toho, kdo předvádí, kreslí či popisuje se postupně vystřídají všichni čtyři členové skupiny.

2. Aktivita

Cíl: Zopakování základních dovedností o recyklaci. Seznámení spolužáků s alternativním typem výuky.

Úkol: V internetové aplikaci Kahoot si organizátoři aktivity vytvořili kvíz na téma recyklace. Na úkol je potřeba dvou skupin, které spolu ale nesoutěží. Každá skupina dostane svůj tablet, pomocí kterého bude vybírat správné odpovědi (příklad otázky: Do jaké popelnice byste vyhodili červavé jablko? A) zelené, B) černé s oranžovým víkem, C) hnědé, D) modré.). Za každou správnou odpověď dostane skupina jeden bod bez ohledu na druhou skupinu.

Obě z vybraných aktivit jsou zajímavé výběrem metod k realizaci environmentálních témat. V první z aktivit žáci využili metod dramatické výchovy. Využití dramatických metod v hodinách biologie jsem doposud neviděla. I na straně účastníků aktivity bylo zjevné překvapení a ostych předvádět pojmy před ostatními. Kvůli ostychu si většina z nich volila kreslení na tabuli, zatímco pantomimu využil jen jeden ze všech účastníků. Cílem aktivity bylo zapamatovat si jednotlivé pojmy. Většina z aktivit Ekohrátek cílila na zapamatování si něčeho. Zapamatování si základních pojmů je nedílná součást všech předmětů. Pokud bychom měli zanechat výběr metod, mohla by být aktivita cílena na pozitivní formování postojů k aktivnímu pro-environmentálnímu jednání. V takovém případě by byly pojmy nahrazeny krátkými popisy situací, které mají pozitivní vliv na životní prostředí (př. sebrání odpadků ze země nebo jízda autobusem oproti automobilu). Vzhledem k tomu, že celou aktivitu vymýšleli žáci třetího ročníku, byla jejich volba metod vzhledem k metodám, se kterými se běžně ve výuce biologie setkávají, velmi kreativní.

Cílem druhé aktivity bylo zopakování si dovedností o recyklaci. Otázky byly zaměřeny spíše na vědomosti o třídění, pravděpodobně tak neměly velký dopad na aktivní jednání, ale jak jsem uvedla u aktivity předcházející, k tématu environmentální výchovy patří i znalosti pojmů a pro-environmentálního jednání. K realizaci aktivity organizátoři zvolili metodu didaktické hry, konkrétně kvíz. K odpovídání účastníků využili tablety, které jsou vlastnictvím školy, ale jak jsem se od žáků dozvěděla, ve výuce se neuplatňují. Dále použili internetovou učební aplikaci, ve které kvíz vytvořili. Navíc aplikaci nastavili tak, aby každá ze skupin dostala tolik bodů, kolik toho její členové vědí. Nešlo tedy o soutěž, i když se na aktivitě podílely vždy dvě skupiny. Organizátorům činnosti se tak podařilo zrealizovat moderní pojetí výuky, které je žákům blízké, je založené na kooperaci ve skupině, a navíc bylo cílem aktivity nejen opakování vědomostí o recyklaci, ale také seznámit spolužáky s alternativním typem výuky, tedy že i s tablety se lze efektivně učit.

3.6 Závěr výzkumu

Přestože škola realizuje každý rok environmentální projekt, v hodinách biologie a ekologie nebyla integrace environmentální výchovy naplněna. Z tohoto důvodu se výzkumná otázka přeměnila z formulace: „*Jaké metody používá učitel k realizaci environmentální výchovy na konkrétní střední pedagogické škole?*“ na „*Jaké metody používá učitel k realizaci výuky biologie na konkrétní střední pedagogické škole?*“. Protože je cílem bakalářské práce popsat pojetí environmentální výchovy, ustoupila jsem z možnosti předefinovat výzkumnou

otázku a zaměřila se na nové možnosti výzkumu s cílem zjistit, jaká je situace realizace environmentální výchovy na dalších středních pedagogických školách.

4 Segment výzkumu – obsahová analýza ŠVP

4.1 Cíl výzkumu

Z důvodu neschopnosti odpovědět na výzkumnou otázku se orientuji na další zdroje dat. Školní vzdělávací programy si škola vytváří sama na základě rámcových vzdělávacích programů. ŠVP tak mohou obsahovat další informace realizace environmentální výchovy, popřípadě metody, které jsou cílem celého výzkumného šetření.

Cílem výzkumu je odpovědět na otázku: *„Jak je environmentální výchova zakotvena ve školních vzdělávacích programech vybraných středních pedagogických škol?“*

4.2 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek jsem volila na základě dostupnosti na webových stránkách středních pedagogických škol. Konkrétně jsem analýze podrobila 6 školních vzdělávacích programů pro obor školní a mimoškolní pedagogika. Tento obor jsem zvolila na základě důležitosti environmentální výchovy pro budoucí učitelé a učitelky mateřských škol, který je podrobněji zdůvodněn v druhé kapitole teoretické části práce.

4.3 Metody výzkumu

Školní vzdělávací programy jsem podrobila obsahové analýze. Konkrétně otevřenému kódování, ve kterém jsem postupovala induktivně, to znamená od textu ke kódům a od kódů k teorii (příloha 2). Tento postup jsem preferovala z důvodu neznalosti ŠVP konkrétních škol a tím i neschopnosti předchozího definování kategorií kódů.

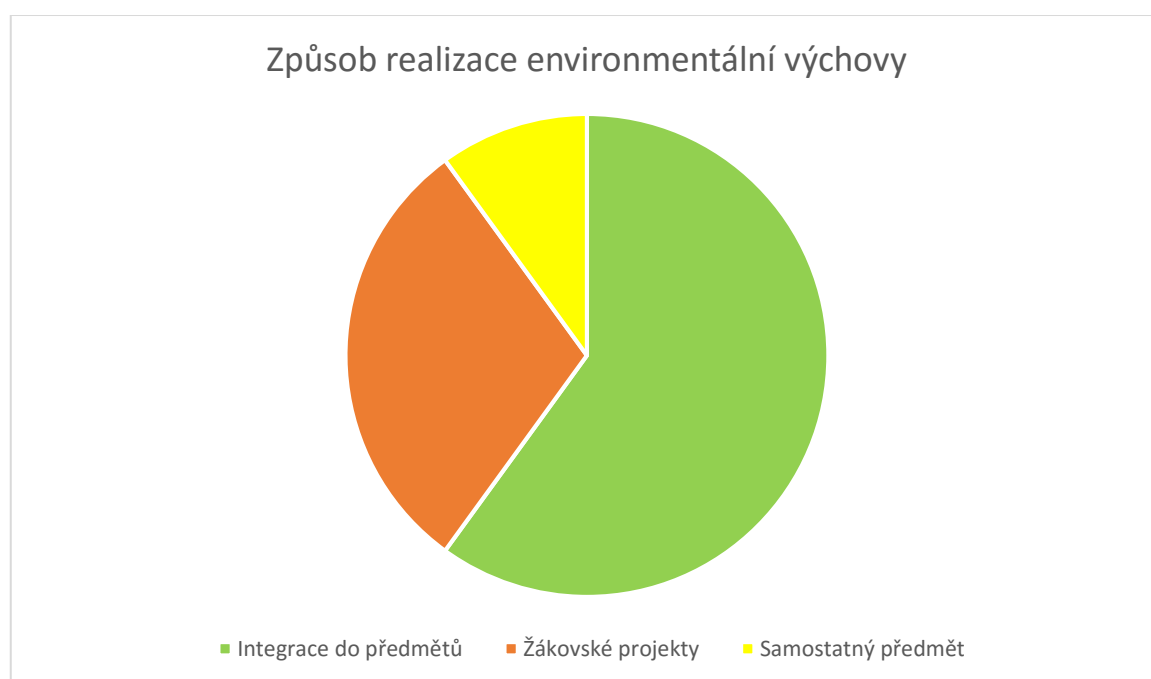
4.4 Závěry výzkumu

Na základě induktivní metody jsem došla ke dvěma základním kategoriím, které byly přítomny ve všech zkoumaných ŠVP. Těmito kategoriemi jsou: způsob realizace environmentální výchovy; výčet předmětů, do kterých se environmentální výchova integruje.

Způsob realizace environmentální výchovy

Z celkového počtu 6 škol všech 6 téma integruje do vybraných předmětů, z toho 3 využívají žákovské projekty a jedna škola zřídila pro environmentální výchovu samostatný předmět. (viz. Graf 1)

Za problematické můžeme vnímat fakt, že ŠVP jsou spíše orientačním vodítkem pro školy a neodpovídají tak skutečné realizaci. Jako důkaz můžeme uvést ŠVP Žluté školy, ve které byl uskutečněn první výzkum pozorování hodin biologie a ekologie. Nejen že učitel environmentální výchovu nerealizoval, ale v ŠVP nebyl uveden způsob realizace žákovskými projekty, ačkoli jsem takového projektu byla na škole svědkem.

Graf 1

Výčet předmětů, do kterých se environmentální výchova integruje

Výčet konkrétních předmětů, ve kterých by se měla environmentální výchova realizovat demonstruje tabulka 1. Předměty jsou v ní seřazeny od nejvíce po nejméně využívané pro integraci environmentální výchovy. U každého předmětu je ještě uvedena tzv. četnost, tedy kolik škol z celkové počtu 6 škol předmět pro integraci využívá.

Předmět	Četnost	Předmět	Četnost
Biologie	6	Didaktika tělesné výchovy	2
Chemie	6	Pedagogická praxe	2
Fyzika	5	Seminář biologie	1
Tělesná výchova	5	Výchova ke zdraví	1
Zeměpis	3	Environmentální inspiromat	1
Dějepis	3	Literární a jazykové praktikum	1
Český jazyk	2	Dramatická výchova	1
Anglický jazyk	2	Hudební výchova	1
Německý jazyk	2	Hra na hudební nástroj	1
Občanská výchova	2	Speciální a sociální pedagogika	1
Základy společenských věd	2	Základy ekonomiky	1
Výpočetní technika	2	Náboženská výchova	1
Výtvarná výchova	2	Etická výchova	1
Psychologie	2	Literatura pro děti	1
Pedagogika	2	Pracovní praktikum	1

Tabulka 1

Celkem školní vzdělávací programy uvádí 30 předmětů, do kterých environmentální výchovu integrují. Školy se velmi lišily v preferenci předmětů. Například školy Žlutá a Fialová využívaly pro integraci 6 předmětů, zatímco škola Zelená jich ve svém ŠVP uvedla 18. Zda tomu tak skutečně je a školy realizují environmentální výchovu v předmětech, které nalezneme v ŠVP, je otázkou, na kterou nyní nemůžeme odpovědět. **Ve školních**

vzdělávacích programech se samozřejmě nedočteme, jestli učitel nebo učitelka environmentální výchovu skutečně integruje a jakých metod k tomu užívá.

5 Segment výzkumu – Rozhovor s učiteli

5.1 Cíl výzkumného šetření

Pomocí obsahové analýzy školních vzdělávacích programů jsem zjistila, že školy integrují environmentální výchovu nejméně do 6 předmětů. Pro zjištění, jestli ji skutečně naplňují a jaké metody u toho používají jsem se rozhodla pro čtvrtý a poslední segment výzkumu, kterým jsou rozhovory s učiteli. Cílem šetření je odpovědět na výzkumnou otázku „*Jaké metody používá učitel k realizaci environmentální výchovy na střední pedagogické škole?*“.

5.2 Výzkumný vzorek

Rozhovory se uskutečnily se třemi učiteli. Každý z učitelů byl z jiné střední pedagogické školy různých krajů České Republiky. ŠVP vybraných škol byly podrobeny obsahové analýze v předešlém segmentu a na tomto základě osloveny. Z důvodu zachování anonymity budu o školách mluvit jako o škole Žluté, Fialové a Bílé.

5.3 Metody výzkumu

K odpovědi na výzkumnou otázku jsem zvolila metodu polostrukturovaných rozhovorů (příloha 3). Otázky rozhovoru se nevztahují jen k metodám, které jsou cílem výzkumu, ale dotýkají se analýzy ŠVP předcházejícího segmentu výzkumu a realizace environmentální výchovy obecně. Rozhovory nám tak budou zároveň sloužit k dotvoření si představy o pojetí environmentální výchovy na SOŠP, což je cílem bakalářské práce.

Za účelem uskutečnění rozhovorů jsem nejdříve kontaktovala ředitele dané školy a poté se domluvila na rozhovoru s koordinátorem EVVO, jinak řečeno učitelem, který měl environmentální výchovu na škole na starosti. Polostrukturovaný rozhovor trval od 10 do 30 minut a byl nahráván na diktafon. Následně byly rozhovory přepsány a analyzovány pomocí otevřeného kódování s postupem deduktivním, tedy na základě předem definovaných kategorií kódů. Kategorie kódu jsou v souladu s otázkami rozhovoru. Nejdříve jsem kodovala jednotlivé rozhovory (příloha 3 a 4) a z nich dělala závěry.

5.4 Závěry výzkumu

Výsledky rozhovorů jsou pro přehlednost rozděleny do odstavců nesoucí názvy příslušné kategorie. V těchto kategoriích se prolínají všechny tři uskutečněné rozhovory s učiteli. Každý z odstavců tak nese název kategorie, obsahuje citace učitelů a mou interpretaci.

Kategorie:

- Způsob realizace
- Metody
- Inspirace a materiály
- Úskalí

Způsob realizace

Společnou charakteristikou realizace environmentální výchovy u všech účastníků výzkumu je integraci environmentální výchovy do předmětu biologie a absence spolupráce mezi učiteli. Díky rozhovorům se mi tak potvrdila rámcová úloha ŠVP, tedy hypotéza, že ŠVP neodpovídají realitě realizace environmentální výchovy. Integrace podle rozhovorů v jiných předmětech, než v biologii neprobíhá, i když u všech škol by dle ŠVP měla. Dokládá to odpověď vyučující Fialové školy na otázku, zda se environmentální výchova realizuje i v jiných předmětech: „*Nechci je pomlouvat, ale nebudeme si dělat iluze*“ nebo odpověď učitele Žluté školy: „*Ne. Jsem tu sám na to.*“.

Nedostatek času na integraci environmentální výchovy do běžných hodin biologie vyřešili učitelé Fialové školy změnou systému výuky biologie. První dva roky probíhají klasicky, ale druhé dva roky jsou dle slov vyučující pojaté jinak: „*V druhých dvou letech probíhá biologie živočichů a rostlin, ale my to právě děláme přes ten ekologický systém biologie. To znamená, že se například vyberou jednotlivé ekosystémy. Ve čtvrtáku se do toho ještě více vkládá vyloženě environmentální výchova, ve smyslu chráněných oblastí, legislativy, dále fairtradové záležitosti, aby se seznámili s programy, které existují.*“ Environmentální témata si tak našly místo ve výuce biologie na úkor jiných témat, která byla na škole v minulosti upřednostňována. Podle slov vyučující: „*Žáci tak mají možnost rozvinout pro-environmentální jednání namísto podrobného vyjmenovávání čeledí organismů.*“

Výjimkou a příkladem jiné realizace, než je integrace, je Bílá škola. Zde byl zřízen předmět environmentální inspiromat, který si prosadila jedna z vyučujících. Své zdůvodnění popisuje následovně: „*S předmětem jsem přišla sama a vedení mě podpořilo. Mě to baví, já jsem měla hodně materiálů, tak jsem přemýšlela, jak to zužitkovat, protože v biologii na to nebyl čas a tehdejší paní ředitelka mi vyšla vstříc.*“ I když je inspiromat realizován jen v prvních ročnících s dotací jedné hodiny týdně, je nám důkazem, že pokud má učitel zájem, jde to. Žáci tak mají možnost věnovat se celou hodinu jen environmentální výchově. Další výhodou předmětu je, že žáci budou vědět, co je to environmentální výchova a mohou ji aktivně rozvíjet již v průběhu svého studia při učitelské praxi.

Může se stát, že díky integraci, o které ví jen učitel, žáci nebudou vědět, že se učí tématům environmentální výchovy nebo vůbec nebudou vědět, co environmentální výchova znamená. Je nasnadě, že taková nevědomost by se na oborech vychovávajících budoucí učitele objevovat neměla.

Metody

Při kladení otázek týkajících se metod došlo ve všech třech případech rozhovorů na problémy s porozuměním na straně vyučujících. Jednalo se o problém neznalosti pojmu metoda. Ve Žluté škole jsem tak dostávala odpovědi na formy výuky a způsoby výuky: „*Frontální výuku, skupinovou výuku, práci ve dvojicích, pak teda ten projekt, exkurzi.*“ V dalších dvou školách se vyučující zeptali, co si pod metodami představují: „*Nejdříve mi prosím vysvětlíte, co je to metoda.*“ ... „*Dobře, děkuji a teď prosím konkrétní příklad.*“ Po vysvětlení jsme postupovali většinou popisem různých aktivit, ke kterým jsem následně přiřadila danou metodu.

V případě Žluté školy jsem se dozvěděla jen o výkladu a práci s textem, rozhovor tak potvrzuje předcházející výzkumy na SOŠP. V dalších dvou školách k realizaci učitelé využívají různé metody, a to i takové, které doporučuje docent Činčera k realizaci environmentální výchovy. Jejich výčet se nachází v teoretické části závěrečné práce.

Jako nejčastěji využívané metody učitelé zmiňovali: **práci s textem, diskusi, práci s videem (filmem), seznamovací hry, hry rolí a ve velké míře hry didaktické, při kterých si žáci vyzkouší roli účastníka, ale také organizátora.** V Bílé a Fialové škole žáky vedou k tomu, aby dokázali sami vytvořit aktivity odpovídajícího věku se všemi náležitostmi (oblast, klíčové kompetence, cíl, motivace...). Nejen že žáci mohou samostatně vypracované aktivity využít v budoucím povolání, ale hlavně si osvojí postup tvorby aktivit (Příloha 6).

Překvapivý přístup k metodám environmentální výchovy má vyučující Fialové školy, kde se využívá různých metod zaměřených na afektivní složky žáků, ale sama vyučující je hodnotí následovně: „*Myslím si, že tyhle zážitkové aktivity jsou pro ně přínosnější ve smyslu, že si to zažijí, ale na druhou stranu se tím stejně moc nenaučí.*“ I když vyučující používá prožitkové metody a zabývá se environmentálními tématy, vlastně nevěří tomu, že na žáky budou mít větší dopad. Je otázkou, jak hodiny probíhají a jestli může mít učitel u dětí úspěch, když tomu, co říká a dělá, nevěří.

Jako příklad konkrétní aktivity, kde se pracuje s textem a následuje diskuse uvádím aktivitu Bílé školy: „*Mají text o žirafě, kterou nechali v zoologické zahradě zabít, to asi víte, před zraky diváků jako krmení pro zvířata. Oni si ten text přečtou a potom dávají názory a potom spolu diskutují a výsledek tady té činnosti by měl být o tom, že děti si neuvědomují, že když si kupují v supermarketu maso, že jsou to vlastně živá zvířata taky.*“

Na Fialové škole se hodně využívají tzv. Fairtrade aktivity: „*Máme třeba filmy, které byli natáčené zakázaně a potom následují aktivity. Například krok v před aktivita, kde žáci dostanou role a potom učitel čte základní věci, které děti mají a ten, na koho to platí udělá krok vpřed a teď se zjistí, že pro některé děti neplatí vůbec nic.*“

Výčet metod a příklady aktivit jsou mi důkazem, že i v přírodovědných předmětech lze využívat různých metod formujících žáky po všech stránkách, a dokonce se takové metody využívají.

Inspirace a materiály

Inspiraci a materiály získávají učitelé hlavně na internetu, ale také na kurzech, seminářích, učitelských akcích, spoluprací s MŠ a v literatuře. V rozhovorech zazněly ekologická centra jako je Sluňákov, Tereza a Klub ekologické výchovy. Nutno zmínit, že téměř všechny kurzy využívala hlavně vyučující Bílé školy. Je dokonce ochotna dojíždět na kurzy a semináře poměrně dalekou vzdálenost: „*Já jsem půl roky dojížděla tady kvůli tomu kritickému myšlení...takže hodně jezdím a taky máme učitelské akce a chodím hodně po školkách.*“

Úskalí

Úskalí realizace environmentální výchovy vidí každý z učitelů úplně jinak, proto zde uvedu jednotlivé výpovědi každého z nich.

Učitel Žluté školy vidí překážky v nedostatku pomůcek, v nízké podpoře od vedení a časových podmínkách: „*Tady je překážek. „... „Plus prostě tady není na to ani prostor, tím, že tady jsou tu ty praxe a takovýhle, to všechno strašně ubírá čas. Oni jedou tady na tisíce kurzů a podobně, takže jako fakt na to ten prostor vyloženě není.*“

Vyučující Fialové školy, i když environmentální výchovu opravdu integruje a využívá k tomu různých metod, mi upřímně sdělila, že ji environmentální výchova nenaplnuje: „*Překážky nevidím, ale vůbec nás to nebaví. Jedinou překážkou jsme my. Protože nás to nebaví a děláme to z donucení.*“. Na otázku, co ji konkrétně nebaví odpověděla: „*No ekologie. Mám radši jiné biologické vědy než zrovna tohle.*“.

Vyučující Bílé školy za překážky považuje velký počet dětí (34 ve třídě), časová omezení (jednu hodinu týdně jen v 1. ročníku), malá motivace žáků: „*Musím se hrozně snažit.*“ a přeinformovanost dětí, kterou mi vysvětlila na příkladu: „*Já mám kamarádku, která učí na prvním stupni, na prvním stupni všechny děti poznají smrk, borovici, jedli, na SŠ to nepozná nikdo. Jo a to je právě, že jste generace přehlčená různými informacemi.*“.

Zdůvodnění učitelů je důležité k pochopení jejich postojů k environmentální výchově. U učitele Žluté školy je nám po četných výzkumech zřejmé, že největší překážkou je nezáměr o environmentální výchovu. U vyučující školy Fialové je situace odlišná, opravdu ji environmentální výchova nebaví, ale realizuje ji, protože si je vědoma její důležitosti. Jak jsem zmínila výše, s takových dichotomickým postojem můžeme jen hádat, jak vypadá skutečná realizace průřezového tématu. Vyučující Bílé školy nejen, že jeví velký zájem, ale je ochotna dojíždět velké vzdálenosti, aby se o environmentální výchově a její realizaci vzdělávala. Za úskalí považuje počet dětí a dotaci předmětu, ale pro momentální situaci s těmito překážkami bohužel nic udělat nemůže, což ji od předchozích dvou učitelů odlišuje. Nastíněná problematika přeinformovanosti dětí je na delší diskusi, vyžaduje si odborný pohled a není záměrem bakalářské práce, proto se jím zde nebudu podrobněji zabývat.

Rozhovory nám dokazují různorodost přístupů k průřezovému tématu environmentální výchovy. Ač nebylo záměrem výzkumu tuto různost doložit, náhoda tomu chtěla, že rozhovory jsou nám modely od nedostatečné realizace environmentální výchovy po její ideální realizaci prostřednictvím předmětu.

6 Závěr všech segmentů výzkumu

Rozdílné přístupy škol, kde byly výzkumy uskutečňovány, lze zjednodušeně demonstrovat od nezájmu a neintegrace – přes nezájem, ale snahu o realizaci – po zájem a realizaci environmentální výchovy.

Přístupům učitelů odpovídá i spektrum metod, které využívají. Je mi potěšující zhodnotit, že i přes negativní začátek výzkumu, kdy jsem byla konfrontována s realitou nerealizace průřezového tématu, jsem byla svědkem, že environmentální výchovu realizovat lze. A nejen, že se tak děje, ale k její realizaci učitelé využívají různých metod s důrazem na afektivní stránky osobnosti.

Na základě výsledků výzkumu, který je ovšem velmi limitován svým rozsahem, jsem došla k zjištění, že pokud učitelé environmentální výchovu realizují, tak takovými metodami, které působí na různé stránky osobnosti.

Při konfrontaci výzkumu s cílem bakalářské práce, kterým je dát čtenáři takové informace, pomocí kterých si vytvoří představu o pojetí environmentální výchovy na střední pedagogické škole, jsem došla k zjištění, že vytvořit si takovou představu není jednoduché. V průběhu výzkumného šetření jsem narazila na několik rozporuplných zjištění. Například ŠVP se ve všech případech neshodovaly s realitou realizace; stejně tak výpovědi učitelů nemusí být v souladu s jejich reálnou výchovnou a vzdělávací činností. V tomto kontextu bychom se nemohli spolehnout na dokumenty školy, ani na výpovědi učitelů. To ovšem není možné v životě ani v praxi, kde pracujeme s lidmi. Musíme věřit, že každý děláme vše, čeho jsme schopni a že naše snažení má smysl. S touto myšlenkou a poznatky z výzkumu bych svou praktickou část uzavřela přesvědčením, že pojetí environmentální výchovy na střední pedagogické škole stojí a padá na učiteli a učitelích, kteří environmentální výchovu realizují. Nejde o nedostatek pomůcek, o nespolupráci, o neznalost nebo málo času, ale o víru ve smysl environmentální výchovy a touhu udělat svět lepším. Můžeme mít všechny vhodné prostředky a podmínky, ale bez vědomí smyslu a touhy v učiteli neuděláme nic.

Závěr

Tvorba bakalářské práce pro mne znamenala mnohem více než odevzdat uspokojivou práci. Byla mi cestou, někdy osvětlenou, jindy temnou, po které jsem uplynulý rok kráčela a stejně jako jsem svými kroky měnila já ji, i ona působila a měnila mě.

Díky výběru tématu, o kterém jsem do té doby věděla jen velmi málo, jsem měla možnost hodně se naučit. Nejen že pravidelně třídím odpad a snažím se k tomu přimět i mou rodinu, ale měla jsem možnost podívat se do krásných koutů naší republiky, překonat ostych, zdolat některá poprvé, a tak trochu poznat, jak to chodí jinde.

Mou největší proměnou, které si velmi vážím, je vědomí odpovědnosti za to, co jsem zde napsala. Za toto malé osobního vítězství je zodpovědný můj vedoucí práce doc. Valenta, který mi dával nápovědy, jakým směrem mám jít, ale nevedl mě za ruku. Díky takovému přístupu jsem měla možnost zdolat nejen jeden prudký kopec sama. I když ještě nejsem na konci cesty, věřím, že při psaní další práce se mi bude kráčet mnohem lehčeji.

Má závěrečná práce je jen malým střípkem do široké problematiky udržitelného rozvoje. Nepovažuji ji za text, který přináší něco nového, dosud neobjeveného. I když já sama jsem objevovala neustále. Například skutečnost, že se průřezová témata nerealizují, je známa dlouho. Potvrzují ji například výzkumy v disertační práci Václavíka z roku 2015. Ale pro mne bylo toto zjištění velkým překvapením a objevem, protože jsem si toho do té doby nebyla vědoma. Bakalářská práce tak nabrala úplně jiný směr a mohla jsem si vyzkoušet různé druhy výzkumů a postupů, s kterými jsem neměla zkušenost.

Na závěr bych chtěla poděkovat všem těm, kteří se environmentální výchovou zabývají a šíří ji dál. Jsem velmi ráda, že jsem se k vám mohla připojit a pevně věřím, že naše společná cesta ještě neskončila.

Seznam použité literatury

ČERNOUŠEK, Michal. *Psychologie životního prostředí*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-706-6550-5.

ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: efektivní strategie*. Praha: Agentura Koniklec, 2013. ISBN 978-80-904141-1-2.

ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-147-8.

ČINČERA, Jan a Milan CAHA. *Výchova a budoucnost: hry a techniky o životním prostředí a společnosti*. Brno: Paido, 2005. ISBN 80-731-5099-9.

Člověk + příroda = udržitelnost?: texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh, 2009. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.

DANIŠ, Petr a Judita NACHVÁTALOVÁ. *Základní průvodce po cílech a příkladech vzdělávání pro pedagogy, vychovatele a veřejnou správu* [online]. Ministerstvo životního prostředí, 2015 [cit. 2017-01-11]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/publikace_evvo

Doporučené očekávané výstupy. Metodická podpora pro výuku průřezových témat v gymnáziích. [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků (NÚV), divize VÚP, 2011. 88 s. [cit. 2016-12-20]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/vystupy/doporucene-ocekavane-vystupy-1>

GAVORA, Peter. Obsahová analýza v pedagogickom výskume: Pohľad na jej súčasné podoby. *Pedagogická orientace*. 2015, 25(3), 345-271.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HORKÁ, Hana. *Ekologická dimenze výchovy a vzdělávání ve škole 21. století*. Brno: Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2005. ISBN 80-210-3750-4.

KUNC, Karel. *Environmentální vzdělání a výchova*. Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 1996. Phare. ISBN 80-707-8363-X.

MÁCHAL, Aleš a Josef HUSTÁK. *Malý ekologický a environmentální slovníček*. 2., upr. a dopl. vyd. Brno: Rezekvítek, 1997. Hrách na zdi (Rezekvítek).

MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou: [metodická příručka pro začínající učitele a pedagogické pracovníky středisek ekologické výchovy]*. Brno: Rezekvítek, 2000. ISBN 80-902-9540-1.

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-731-5039-5.

Pavučina: Síť středisek ekologické výchovy [online]. Praha [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: <http://www.pavucina-sev.cz/>

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání. 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika. [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010. 87 s. [cit. 2016-12-09]. Dostupné z: http://zpd.nuov.cz/celkove_lm.htm

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1821-7.

STREJČKOVÁ, Emilie. *Děti, aby byly a žily*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005. ISBN 80-721-2382-3.

ŠEBEŠOVÁ, Petra a Petra ŠIMONOVÁ (eds.). *Environmentální výchova pro ZŠ a SŠ: tři kroky k aktivnímu vyučování*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0503-6.

VÁCLAVÍK, Marek. *Implementace průřezových témat do kurikula a výuky*. Praha, 2015. Disertační práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.

VAN MATRE, Steve: *Earth Education - a New Beginning*. 4. vydání. Greenville, USA. The Institute for Earth Education, 1999. ISBN 0-917011-02-3.

Zákon č. 17/1992 Sb. Zákon o životním prostředí., In: *Sbírka zákonů*. 1992, ročník 1992, částka 4. Dostupné také z: <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf>

Seznam grafů

Graf 1	37
--------------	----

Seznam tabulek

Tabulka 1	38
-----------------	----

Seznam příloh

Příloha 1 – Informovaný souhlas

Příloha 2 – Ukázka kódování ŠVP

Příloha 3 – Struktura rozhovoru

Příloha 4 – Ukázka rozhovoru

Příloha 5 – Ukázka rozhovoru

Příloha 6 – Ukázka zadání úkolu

Příloha 1 Informovaný souhlas

Informovaný souhlas

Byl/a jste zkontaktován/a k rozhovoru za účelem získání dat a informací pro kvalitativní výzkum k bakalářské práci Dominiky Trojanové, studující obor Pedagogika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Máte právo znát povahu a cíl závěrečné práce. Tématem práce je environmentální výchova na střední pedagogické škole. Cílem práce je porozumět pojetí environmentální školy na SOŠP. Za tímto účelem se teoretická část práce věnuje smyslu, cílům, obsahům a způsobům realizace environmentální výchovy. Praktická část práce zkoumá to, co v RVP a ŠVP nenalezneme, a to jsou metody environmentální výchovy.

Účast na projektu spočívá v nahrávaném rozhovoru, který potrvá zhruba půl hodiny. Vaše identita zůstane v **plné anonymitě** a Vaše odpovědi jsou důvěrné, určené pouze pro potřeby tohoto výzkumného projektu. Vaše názory mohou být v projektu použity dle Vaší individuální pozice, ale žádná individuální jména nebudou v projektu zmíněna. **Rozhovor bude nahráván** na digitální diktafon. Na kteroukoliv otázku můžete odmítnout odpovědět a kdykoliv v průběhu rozhovoru můžete interview ukončit. Ukončení rozhovoru a vystoupení z projektu pro Vás nebude mít žádné negativní důsledky. Vaše účast na projektu pro Vás nenese žádná rizika.

Svým podpisem zde souhlasíte se svou účastí na tomto projektu. Jedna kopie tohoto formuláře náleží Vám.

Jméno respondenta/respondentky:

Jméno řešitelky projektu:

Podpis:

Podpis:

Příloha 2 Ukázka kódování ŠVP

Fialová Jolana

Začlenění a realizace průřezových témat

Jednotlivá průřezová témata mají vzdělávací a výchovný charakter a měla by ovlivňovat či korigovat postoje, hodnotový systém a jednání žáků. Rovněž příznivě ovlivňují osvojování klíčových kompetencí.

Jsou realizována integrací při výuce ve vyučovacích předmětech, realizací na kurzech, popřípadě pomocí zvláštních projektů. *ZP. REAL. - PROJEKT*

Výčet témat, formy a realizace v jednotlivých ročnících je uvedeno v přehledné tabulce.

Začlenění průřezových témat do ŠVP				
Tematické okruhy PT	I.	II.	III.	IV.
Občan v demokratické společnosti				
osobnost a její rozvoj	Int - On, Psy, Ped	Int - On, Psy, Ped	Int - On, Psy, Ped	Int - On, Psy, Ped
komunikace a řešení konfliktů	Psy	Psy	Psy	Psy
společnost, kultura, náboženství	On, Z	On, Z, Aj, Nj	On, Z	On, Z
historický vývoj	D	D	D	D
stát a pol. systém, soudobý svět	On, Z, D	On, Z, D	On, Z, D	On, Z, D
masová média	Vdt, Čj, JLP, ODV	Vdt, Čj, JLP, ODV	Vdt, Čj, JLP, ODV	Vdt, Čj, JLP, ODV
morálka, svoboda, toletance	On, Z, BiH	On, Z, BiH	On, Z, BiH	On, Z, BiH
právní minimum	On	On	On	On
Člověk a životní prostředí				
biosféra v ekosystémovém pojetí	Int - (BiH)	Int - BiH, kurz Tv	Int - BiH, roč. cesta	Int - BiH
současné problémy ŽP člověka	BiH, Ch, Fy	BiH	BiH	BiH
udržitelný rozvoj	BiH, Z, D, Ch, Fy	BiH, Z, D	BiH, Z, D	BiH, Z, D
Člověk a svět práce				
hlavní oblasti světa práce	Int - On, Pg, Psy	Int - On, Pg, Psy	Int - On, Pg, Psy	Int - On, Pg, Psy
trh práce	On, Vdt	On, Vdt	On, Vdt	On, Vdt
soustava školního vzdělávání	On, Psy, Pg	On	On	On
informovanost o profesní orientaci	On, Psy, Pg	On	On, Aj, Nj	On
sebe prezentace	On Psy, Pg	On, Aj, Nj	On, JLP	On
soukromé podnikání	On	On	On	On, Aj, Nj
poradenské a zprostředk. služby státu	On, Vdt	On, Vdt	On, Vdt	On, Vdt
Informační a komunikační technologie				
práce s IT technologiemi	Int - Vdt	Int - Vdt	Int - Vdt	Int - Vdt
práce s informacemi	všechny předměty	všechny předměty	všechny předměty	všechny předměty
práce s komunikačními prostředky	Vdt, Aj, Nj, Z	Vdt, Aj, Nj, Z	Vdt, Aj, Nj, Z	Vdt, Aj, Nj, Z

REAL.
V
PŘEDMĚTECH
(INTEGRACE)

Příloha 3 Struktura rozhovoru

- 1) Jakým způsobem realizujete environmentální výchovu?
- 2) V jakých předmětech ji realizujete?
- 3) Spolupracujete při plánování a realizaci envi s dalšími učiteli?
- 4) Jaké metody užíváte k realizaci envi?
- 5) Můžete jmenovat konkrétní příklad činnosti, aktivity?
- 6) Kde se při výběru metod inspirujete?
- 7) Podle jakého kritéria volíte konkrétní metodu?
- 8) Používáte k výuce envi výukových materiálů. Jakých?
- 9) Vidíte v realizaci envi na Vaší škole nějakou překážku? Pokud ano, jakou?

Příloha 4 Ukázka kódování rozhovoru

Rozhovor s učitelem Žluté školy

1. Jakým způsobem realizujete environmentální výchovu?

Environmentální výchovu realizujeme ve třetím ročníku, jak teda v běžné výuce biologie a ekologie, tak zároveň i tedy formou projektu, který připravují třetí ročníky. Poté je největší realizace envi a zároveň se žáky chodíme na různé exkurze v těch prvních dvou ročnících také. Nemáme asi nic konkrétního, v prváku se snažím se jít se žáky do botanické zahrady, ve druháku do zoologické zahrady, eventuálně potom nějaké pak nějaké příležitostné exkurze.

2. V jakých předmětech ji realizujete?

Já učím biologii, ekologii a chemii, takže tam. Plus ještě učím výchovu ke zdraví, ale tam se teda přiznám že to není asi to není asi to hlavní gro.

3. Spolupracujete při plánování a realizaci envi s dalšími učiteli?

Ne. Jsem tu sám na to, takže není moc jako s kým spolupracovat.

V jiných předmět tedy envi realizována není?

Myslím že ne. Možná něco v humanitních předmětech, ale to se spíše zeptejte kolegyně.

4. Jaké metody užíváte k realizaci envi?

Frontální výuku, skupinovou výuku, práci ve dvojicích, pak teda ten projekt, exkurzi.

Děkuji. A kdybych se měla zeptat konkrétněji, jestli ve vaší hodině převládá například výklad nebo rozhovor?

Obecně bych řekl, že asi v mojí hodině převládá ten výklad. Ale zase na druhou stranu, myslím si, že asi ve většině hodin biologie převládá výklad.

5. Můžete jmenovat konkrétní příklad činnosti, aktivity?

Ty Ekohrátky, to je asi to hlavní.

Mluvil jste o tom, že envi integrujete do hodiny, můžete uvést nějaký příklad konkrétní aktivity?

No, tak tím, že je to celoškolský projekt, tak to není tak, že bych to úplně integroval do běžný výuky jako nějak moc, to ne. Ale snažím se na to odkazovat, jako říct jim, tohle jste viděli na těch Ekohrátkách apod.

6. Kde se při výběru metod inspirujete?

Příloha 5 Ukázka kódování rozhovoru

Žlutá škola			
Kategorie	Podkategorie	Informace	Citace
Způsob realizace	Čas Integrace Projekt Exkurze Spolupráce Další předměty	1., 2. a 3. ročník Biologie a ekologie, chemie Ekohrátky Botanická a zoologická zahrada Není ¹ Humanitní předměty? ²	„Jsem tu sám na to, takže není moc jako s kým spolupracovat.“ ¹ „Možná něco v humanitních předmětech, ale to se spíše zeptejte kolegyně.“ ²
Metody	Porozumění Výukové metody Aktivita Kritérium výběru metody	Formy a způsoby výuky ¹ Výklad ² Ekohrátky Integrace jako odkazování Ohled na žáky ³	„Frontální výuku, skupinovou výuku, práci ve dvojicích, pak teda ten projekt, exkurzi.“ ¹ „...myslím si, že ve většině hodin biologie převládá výklad.“ ² „Podle toho, co by tý daný tříde sedlo.“ ³
Inspirace	Internet Další	Internet Školní studium Kurzy	„Absolvoval jsem kurz Environmental and outdoor education v rámci programu Erasmus plus.“
Materiály	Pracovní listy	Internet	„To ani omylem“
Úskalí	Úskalí realizace	Nedostatek pomůcek Nízká podpora od vedení Čas	„Tady je překážek.“ „Plus prostě tady není na to ani prostor, tím, že tady jsou tu ty praxe a takovýchle, to všechno strašně ubírá čas. Oni jedou tady na tisíce kurzů a podobně, takže jako fakt na to ten prostor vyloženě není.“

Příloha 6 Ukázka zadání úkolu

Environmentální výukový program – dlouhodobější výuková aktivita

Vaším cílem je vymyslet sled didakticky rozpracovaných aktivit, které budou zaměřeny na environmentální výchovu a dohromady budou vytvářet celistvý výukový program.

Můžete pracovat sami za sebe či ve dvojicích.

Časový rozsah: záleží na Vás – podstatné je splnit rozsah

Díky náročnosti témat jsou vhodné následující varianty:

Buď se bude jednat o několik dnů v průběhu celého roku, které budou nějak souviset s ročním obdobím. Nebo 4 – 5 dnů v jednom týdnu, který tematicky zaměříte.

Nebo případně pobytový výukový program v přírodě.

Cílová skupina:

Můžete si vybrat mezi dvěma možnostmi:

- 1) předškolní děti 5 – 6 let
- 2) školní děti – 1. – 2. třída (6 – 8 let)

Obsah

Výukový program musí obsahovat všechny následující témata:

- 1) Koloběh látek a tok energie – potravní řetězec (pastevně-kořistnický i rozkladný) – neboli koloběh látek skrze organismy a prostředí, ve kterém žijí, fotosyntéza
- 2) Proměnlivost přírody
- 3) Propojenost člověka a přírody – ideálně doplnit koloběhy látek a tok energie o vliv člověka

Požadavky na aktivitu

1. Dodržujte **pravidla**, které jsem stanovila pro DRA. **Dbejte na to, aby veškeré učení probíhalo skrze nějakou aktivitu (hru, pozorování, pokus, prožitek, praktickou činnost, práci ...).** Mluvit (vysvětlovat) můžete maximálně 5 minut. Výjimka může být pouze čtení, či vyprávění příběhu.
2. Další podmínkou je, aby část výukového programu probíhala **venku, nejlépe v kontaktu s danými**
3. **organismy či přírodninami.**
4. Aby Vaše výukové programy byly **rozmanité**, pokuste se, aby se v nich objevila některá z výchov (**výtvarná, hudební či tělesná výchova**). Myslete na to, aby se střídaly různé aktivity a aby se děti rozvíjely v různých směrech.
5. Součástí programu musí být **alespoň 2 hry, 2 pozorování či pokusy v přírodě, aktivita využívající smyslové vnímání přírody, aktivita zprostředkující přímý a intenzivní prožitek přírodě – tzv. ponořovací aktivitu (pozor na přiměřenost věku)**
6. Můžete využít některou ze svých předešlých DRA a samozřejmě cokoli dalšího, co už máte vytvořené.
7. **Všechny pomůcky dobře popište, nebo vyrobte příklad, nebo naleznete pomůcku na internetu.**
8. **Nevyužívejte žádnou návštěvu ekocentra apod., vše musí být „Vaše“ aktivity.**

Co všechno musí Váš výukový program obsahovat?

1. **Zařazení do RVP:** Oblast, cíle, výstupy – můžete využít zadání DRA z prvního pololetí.
2. **Cíle:** Nalezněte cíl(e) v RVP PP, který(é) budou nejlépe vyhovovat vašemu záměru. Formulujte konkrétní cíle pro děti (Dítě vyjmenuje ..., Dítě vysvětlí ..., Dítě popíše ...). Nezapomeňte na výchovné cíle.
3. **Obsah:** Viz zadání výše.
4. **Biologická teorie:**
Na základě teorie (viz obsah), kterou jsme probírali v prvním pololetí, zjednodušte informace do vět, které budete učit děti. Minimalizujte počet odborných pojmů, ale zachovejte biologickou správnost.
Vypište si **klíčové pojmy**, které si děti mají osvojit.
5. Vypište **místa**, kde se bude program realizovat.
6. Specifikujte **věkovou skupinu**, pro kterou bude program určen (viz výše).
7. **Motivace:**
Dobře si promyslete, jakou zvolíte motivaci k celému výukovému programu. Potřebujete dětskou pozornost udržet několik dnů a chcete, aby si z Vašeho programu co nejvíce odnesly. Děti v mateřské školce se většinou velmi rádi vžijí do jiné role a rádi s Vámi budou hrát hru, že... jste na jiné planetě, máte nadpřirozené schopnosti, existují skřítky, ...
Vymyslete **nějaký příběh, nějaké téma, nějakou historickou dobu (nebo i budoucnost), nějakou zemi ...** kam se s dětmi vypravíte a v rámci tohoto dobrodružství se naučíte něco z biologie. Nejlépe tak, aby o tom, děti nevěděly. Můžete se inspirovat letními tábory, které jsou často nějak zaměřené.
Pečlivě si motivaci zapište a myslete na to, jak konkrétně pak budou motivované jednotlivé aktivity. Nebojte se využít převleků či rekvizit.
Myslete na to, že Váš výukový program musí něčím skončit – nějakou **finálovou aktivitou** (příklad, cíl,

...), Když si děti z programu odnesou něco hmotného (svůj výrobek, diplom, obrázek, příběh, ...), je tady určitá pravděpodobnost, že jím to bude evokovat, to co se měly během programu naučit.

8. Organizér:

Vymyslete nějaký způsob, jak budou děti neustále v obraze, **kde na své „cestě za dobrodružstvím a poznáním“ jsou.** Pokud budete cestovat, můžete využít mapu a na ní se posouvat. Pokud si budete číst příběh, můžete ho vyvést ve větším formátu a doplnit ilustracemi, a vždy označovat, kde jste. Nebo můžete vymyslet jednoduchý obrázek či obrázky (piktogramy), které si budete vybarvovat nebo někam lepit, vždy až skončíte aktivitu.

9. Harmonogram:

Vytvořte tabulku, kde přesně zaznamenáte, co který den budete dělat, jak dlouho Vám to bude trvat. K názvům aktivit doplňte, o jakou se jedná organizační formu a jaké použijete metody. Myslete na čas, který Vám zaberou přesuny.

10. Popis jednotlivých aktivit:

U každé aktivity uvedete:

- Co je úkolem dítěte.
- Jaké potřebujete pomůcky.
- Kde bude aktivita probíhat.
- Kolik zabere aktivita času.
- Konkrétní motivaci.
- Přesný popis činnosti.

11. Jak budete zjišťovat reflexi dětí.

12. Vymyslete, co by si děti mohly odnést, jako památku na program – co jim bude připomínat zážitky a nabitě zkušenosti.

13. Zdroje: Uvedte všechny zdroje, které použijete při vytváření výukového programu.

HODNOCENÍ

kritérium/hodnocená část	počet bodů
Zařazení do RVP	5 bodů
Cíle	5 bodů
Obsah	5 bodů
Biologická teorie + klíčové pojmy	10 bodů
Místa	3 body
Skupina	2 body
Motivace	10 bodů
Organizér	10 bodů
Harmonogram (uvedení metod a forem)	10 bodů
Jednotlivé aktivity (činnosti)	
Činností bude min. 6. Za každou činnost s biologickým obsahem: 8 bodů (6 x 8)	42 bodů
Dodržen zadaný obsah:	8 bodů
min. 2 z nich jsou hry:	4 body
min. 2 pokusy nebo pozorování	4 body
nějaká činnost z výchov (VV, HV, TV)	2 body
smyslová aktivita	4 body
ponořovací aktivita	4 body
část programu je venku a s přírodninami	6 bodů
vyváženost činností	6 bodů
další aktivity – bonusové body	až 15 bodů
Celistvost a soudržnost	10 bodů
Popis pomůcek	10 bodů
Celkový dojem a grafická úprava	6 bodů
Zdroje	4 body
Včasné odevzdání	10 bodů
Celkem	180 bodů

Pozor 2 fáze kontroly:

1. fáze:

Soubor bude obsahovat: Vaše jméno (jména), Cíle, Biologickou teorii, Motivaci, Organizátor, Harmonogram

2. fáze:

Celý výukový program.